

1612 Skottetoget og Mønnikhovens felttog

Konklusjonen / hva medførte ”Skottetoget” ?

Slaget i Kringen v/Otta, hvor gudbrandsdølene likviderte de skotske leiesoldatene til Oberstløytnant Alexander Ramsay, var et lyspunkt i de mørke hundreårene Norge lå under Danmark. Menneskelig var det en tragedie for de involverte personer, men som isolert hendelse appellerte det til norsk nasjonalfølelse og norsk selvstendighet. Slaget i Kringen fikk stor betydning for vår selvtilitt, og var det første skrittet på veien mot atter et stolt og selvstendig rike. Med Kringen begynte vi sakte men sikkert å gjenvinne vår stolthet. Kaptein Sinclair ga ufrivillig sitt navn til "Sinclairvisa". Denne ble vår første nasjonalsang, og ga opptakten til en romantisk dyrkning av den norske odelsbonden. Historikere hevder det går en linje fra Kringen frem til de kreftene som i 1814 fikk sin utløsning i Eidsvollverket. Samtidig med at Sinclair og skottene ble stoppet i Gudbrandsdalen, dro Oberst Mønnikhoven med 900 internasjonale leiesoldater gjennom Stjørdalen. Han slapp igjennom uten tap. Mens bønder fra Lesja, Dovre, Sel, Vågå, Lom og Ringebu er blitt forgylt i norsk historieskriving, er stjørdalingene blitt tilsvarende svertet. Den populære fremstillingen har vært at stjørdalingene hadde forskanset seg i sterke stillinger Oppe ved Kilgardene i Hegra - likeledes som gudbrandsdølene i Kringen ved Otta. Men i motsetning til dølene, rømte trønderne rett og slett da fienden kom, og etterpå fikk de bøter for at de ikke hadde forsvart landet.

Etter innføringen av reformasjonen i 1536 var Norge ikke lengre i union med Danmark, men ble et lyderike under Danmark. Det var derfor ved inngangen til 1600-tallet ingen følelser og ingen samlet nasjonal tanke. Dørlåsen var i stykker, sverdene rustne og sløve. Her var bygder, men ikke fedreland. Enkelte spurte seg rett som det var: *Kjemper vi på feil side?* Med seieren i Krigen kom det et nytt syn på den norske bonden - og på Norge. Vi fikk blant annet vår norske nasjonale hær i 1628. Men fremfor alt fikk vi igjen troen på oss selv, med evner og vilje til et selvstendig og fritt rike.

Etter Mønnikhovens ferd gjennom Stjørdalen ble det norske forsvaret i Trøndelag forsterket. Historikerne mener at fadesen i Stjørdal ble en vekker for myndighetene som endelig skjønnte at landet ikke kunne forsvares med vervede ustabile leiesoldater, hvis eneste motivering var penger og tilgang på verdier ved selvtekt og plyndringer. - Etter Kalmarkrigen fikk vi en vernepliktshær bygd på utskrevne soldater med faste øvelser og under faste utdannede befalingsmenn.

2. Hovedpersoner

- Kong Kristian IV: Kristian "kvar". Dansk/ (norsk) konge som erklærte Sverige krig (Kalmarkrigen) .
- Kong Karl IX: Sveriges konge ved innledningen av Kalmarkrigen. Døde av slag da byen Kalmar ble tatt av dansker og nordmenn.
- Kong Gustav Adolf: Sønn av Karl IX. Overtok som konge kun 17 år, og bestemte å verve skotske og nederlandske leiesoldater i krigen mot Danmark/Norge.

Kong James:	Skotsk konge som var svoger av Kristian IV, og forbød verving av skotske soldater til Sverige.
Andrew Ramsay:	Skotsk oberst som stod bak vervingen. Fikk all skyld senere, og ble landsforvist.
George Sinclair:	Skotsk kaptein under skottetoget. Falt i Kringen, og ble legendarisk.
Alexander Ramsay:	Skotsk oberstløytnant, og leder av skottetoget gjennom Gudbrandsdalen. Bror til Andrew. Overlevde felttoget, og kom tilbake til Skottland.
Mønnikhoven:	Nederlandsk oberst og profesjonell leiesoldat, som ledet 900 nederlandske leiesoldater gjennom Stjørdalen på vei til Sverige for å kjempe på svensk side mot Danmark/Norge.
Ellen på Vigra:	Kvinnen som advarte skottene mot gudbrandsdølene.
Ivar Helland:	Nordmann som ble tatt av skottene for å lose skipene gjennom Romsdalsfjorden.
Peder Klungnes:	Bonde fra Romsdal. Ble tvunget med som veiviser helt til slaget i Kringen. Overlevde, og kom hjem igjen til Klungnes.
Lars Hage:	Lenmannen i Dovre og Lesja, og lederen for norddølene i slaget i Kringen. Overlevde og fikk stor ære av Kongen.
Per Randkleiv:	Lenmann i Ringebu, og leder for midtdølene. Overlevde og fikk stor ære av Kongen.
Lars Gram:	Lederen for sørdølene og fogden i Gudbrandsdalen. Deltok ikke i selve kampen, men fikk stor innflytelse på oppgjøret etterpå.
Bredon Segelstad:	Lokal mester skytter fra Ringebu, som felte Sinclair, men senere ble sinnsforvirret og havnet i fengsel.
Prillarguri:	Guri Rinddalen, som stod på Selsjordskampen og spilte på horn for å avlede oppmerksomheten.

3. Hvem var Sinclair og skottene ?

Sinclair kom fra en av de store og mektige klanene i Nord-Skottland. Slekten går tilbake til Norge via Gangerolf på Sunnmøre og senere normanerne i Frankrike, hvor navnet Sinclair stammer fra: St.Claire sur Epte'. De sterke båndene til Norge vedvarte fra vikingtiden og til langt ut i 1700-tallet, hvilket både tradisjoner og kultur vitner om. Slekten Sinclair ble Jarler av Orknøyene, hvor blant annet norsk lov og rett rådet frem til 1567. Likeså det norske språket. I Andreas Austlid "Sinklar-Soge" heter det seg på side 16 at Sinclair var en lausunge.

En som har studert skottene inngående er Rolf Rasche-Engh. Han er militær, filolog og historiker fra Bærum, og med skotsk familiebakgrunn. Han hevder i sin bok "*Herr Sinclair dro over salten hav*" at halvparten av de som deltok i skottetoget trolig snakket norsk, hvilket ikke var så uvanlig blant enkelte klaner i Skottland på den tiden.

Sinclairene kjempet mye innbyrdes, og mange skotske myter og sagn bygger på disse trefningene. Sinclairslekten holdt god kontakt med Norge, spesielt Bergen. - David Sinclair var blant annet borgherre på Bergenhus i 1416 og Anders Sinclair borgherre i Båhus i 1460.

Som nevnt hadde Skottland meget nær tilknytning til Norge fra vikingtiden og opp mot 1700-tallet. Blant annet var det en nordmann som innførte skottenes nasjonaldrakt "kilt". Det var ingen ringere en Magnus Barfot - slik navnet står til en med kilt. - Han falt i slaget utenfor Dublin i 1103.

Skottland kom faktisk ikke under særlig engelsk innflytelse før i 1603, da England og Skottland fikk samme konge. I 1707 kom Skottland i union med England, og fikk felles parlament i 1746.

Skottene som deltok ved Kringen kom fra klanene:
Sinclair, Ross, MacLeod, Gunn, MacKay, MacDonell, Munro og Clay.

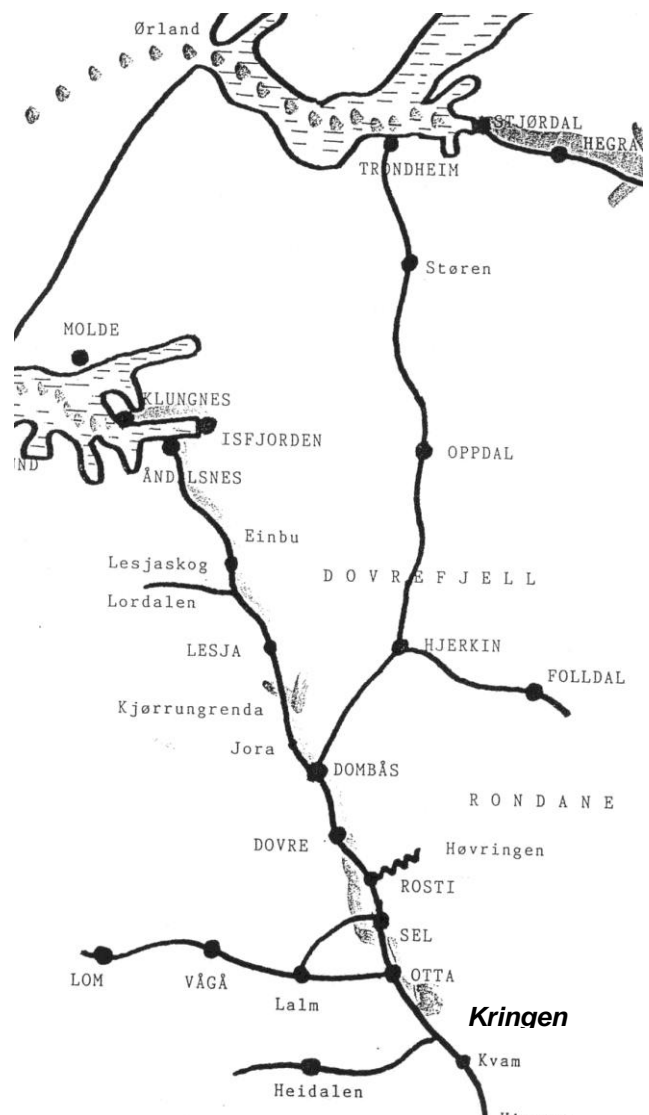
4. Felttogets ruter

Norsk/danske skip kontrollerte Skagen og all innseiling til Sverige. Leiesoldater hadde liten mulighet til å komme forbi. Derfor valgte skottene og nederlenderne å ta seg frem igjennom Norge, underforstått bak fiendens linjer. Det i seg selv sier noe om respekten for Norge og vårt forsvarsverk. Året 1940 var altså ikke første gangen vårt lands ledere sviktet forsvaret.

Skottene gikk i land ved Klungnes nordvest av Åndalsnes, for så å dra oppover Romsdalen og inn i Gudbrandsdalen. På Dombås kom skottene opp gjennom gjeilen mellom Brekka og Soleglad, og hadde trolig hvile i Brekka gård. Brekka gård er barndomshjemmet til undertegnede, og som i dag (2002) eies av min bror, Erlend Løkken.

Fra Dombås gikk turen nedover gjennom Dovrebygda og Rosti - det trange passet mellom Dovre og Sel kommune. En kan i ettertid lure på hvorfor ikke bøndene slo til her, som er det trangeste stedet i hele Gudbrandsdalen. Forklaringen til det følger senere i notatene. Etter Rosti åpner dalen seg, og skottene dro over Selsmyrene ned til Otta, hvor Kringen ligger ved E6 ca. 2 km sør av avkjørselen til tettstedet Otta.

Nederlenderne kom inn gjennom

Trondheimsfjorden, og gikk i land på Stjørdal. Herfra marsjerte de oppover Stjørdalen forbi Hegra, over fjellet til Meråker og kom til Sverige ved Storlien.

5. Tidsperioder

Kalmarkrigen: 4.april 1611 -20.januar 1613

Året: 1612

Mønnikhoven ankom Trondheimsfjorden:	Søndag	18.juli
Mønnikhoven lå ved Trondheim natt til:	Mandag	19.juli
Nederlenderne gikk i land på Stjørdal:	Mandag	19.juli
Skottene gikk i land på Klungnes:	Torsdag	20.august
Skottene marsjerte gjennom Lesja:	Søndag	23.august
Skottene ankom Dombås:	Mandag	24.august
Skottene ankom Romundgard på Sel:	Tirsdag	25.august
Slaget i Kringen:	Onsdag	26.august

6. Hensikten med skottetoget

Bakgrunnen for hele skottetoget var Kalmarkrigen, som brøt ut mellom Danmark/Norge og Sverige tidlig på våren 1611. Kalmarkrigen hadde sitt utspring i at Karl IX av Sverige gjorde krav på adkomst til havet, blant annet gjennom en såkalt "sjøvei" i Øst-Finnmark, samt lot bygge Gøteborg på den norske øya Hisinge for å forsvare sin "rett" til havet i sør. Dessuten bunnet striden også i hvem som hadde den reelle retten til å skattlegge flyttsamene. Her opererte både svensker og russere. - Sist, men ikke uvesentlig, kom Kalmarkrigen også som et resultat av en bitter krangel om hvilken nasjon som hadde retten til å bære tre kroner i sitt riksvåpen. Danskekongen, Kristian IV, hadde nemlig latt Blåtårnet på København slott utsmykke med tre gyldne kroner i forbindelse med sin kroning. Det var et signal om at Sverige også var en del av et tredelt kongerike. Dette førte til slikt sinne hos svenskekongen at han utfordret danskekongen til personlig duell konge mot konge.

Generelt ble svenskene så provoserte i striden rundt bruken av «tre kronor» at Sverige tok i bruk de tre danske løvene i ren provokasjon, skjønt hvem som provoserte hvem kan sikkert diskuteres. Ved freden i Knared i 1613 fikk danskekongen retten til å beholde *tre kronor* i et sidefelt, hvilket har sin gyldighet den dag i dag. Jfr. Danmarks kongevåpen med sine *tre kronor*.

Interessant er det også å se på relasjonene i ettertid mellom de nordiske lands riksvåpen, hvor Norge klart skiller seg ut. Ser en nemlig på forholdet mellom de berørte kongepersoner på 1300-tallet, så var det den svenske kongen Magnus Erikson som trolig la grunnlaget for bruk av *tre kronor* - og som i lengre tid var «overhodet» også for Norge. Da Norge krevde egen

konge til tross for at vi var i «union» - fikk vi hans sønn, Håkon, til konge. Han ble gift med den berømte Margrete. Da både Håkon selv og deres sønn Olav døde, fikk dronning Margrete valgt sin søsterdattersønn Erik av Pommeren til unionskonge for de nordiske landene. Som territorialt land i en union hadde Norge likevel ikke blitt påvirket av «*tre kronor*» gjennom at de tre kronene aldri kom med i det Norske territorialvåpen, slik det var vanlig ved slektsbånd og unioner. En kunne kanskje forventet at «*tre kronor*» ville fått en innflytelse gjennom far og sønn (Magnus og Håkon). Ser en på Norge og Sverige som territoriale land, naboer og «unionsland», er trolig denne mangelen på relasjoner mellom de to lands våpen enestående. Mrk: Svenskene har de danske løver i sitt store våpen. Men til tross for gjensidige relasjoner mellom Danmark og Sverige - som begge altså har naboens våpen som delsymboler (tre løver og tre kroner), er det et faktum at Norge ikke har Sveriges tre kronor engang som et delsymbol. Dette er litt merkelig ut i fra at alle tre landene har utgjort en samtidsunion, pluss Norge vekselvis har vært i union med begge nabolandene. Det skulle være nærliggende å tro at Norge også ville inkorporere eksempelvis *tre kronor* som et delsymbol. Her er trolig Norge i en særstilling.

Sverige inngikk en fredsavtale med russerne i Teusina i 1595, hvorpå russerne avsto fra kravet om skattelegging i nord, slik at svenskene opererte fritt helt ned til Tysfjord. Svenskene bygde også en festning i Alta. Kristian IV kunne ikke lenger finne seg i svenskens selvtekt. Hele den vestlige svenskekysten, inklusiv Skåne, tilhørte på denne tiden Danmark. Kalmarkrigen fikk sitt navn etter slaget om Kalmar by som ligger på sørspissen av den svenske østkysten. Flere tusen nordmenn og dansker deltok. Striden bølget att og fram fra tidlig i mai, men ble først avgjort da den norsk/danske flåten kom inn gjennom Østersjøen og la seg til utenfor byen. Kalmars kommandant, Krister Somme, kapitulerte 3. august 1611. Erttertiden vil ha det til at han var uvenn med sin egen konge, og at danskene bestakk han med løfter om gods og gull. Kort tid etterpå fikk Kong Karl IX slag og døde. Sønnen Gustav Adolf (17 år) overtok.

7. Forberedelsene til skottetoget

Gustav Adolf av Sverige, som overtok tronen etter sin far Karl IX, hadde tatt kontakt med Sir James Spens of Wormiston med tanke på å verve soldater til å hjelpe Sverige. Denne Sir James fikk i sin tur Oberst Andrew Ramsay til å begynne en verving av 3 000 mann. Oberst Andrew Ramsay var bror til Alexander Ramsay som ledet skottetoget i Norge. Etter å ha vervet leiesoldater i Skottland og Nederland, var planen at disse skulle gå gjennom Norge til Sverige.

Kong James av Skottland satte seg sterkt imot at skotter lot seg verve til en krig mot blant annet Norge. Dette hadde sin årsak i at Kong James den 28. nov 1589 lot seg vie til prinsesse Anne i Oslo. Prinsesse Anne var søster til Kristian IV, som svenskene nå var i krig med, og naturlig nok ville ikke James bistå med styrker mot sin egen svoger og venn.

Kong James satte inn store styrker for å forhindre at Oberst Andrew Ramsay skulle klare å verve soldater. Det lyktes likevel Andrew Ramsay å verve noen hundre, som broren kom seg unna med før Kong James fikk forhindret at de resterende forlot landet. Denne oppsamlingen i all hast kan trolig forklare påstanden om skottetogets manglende kvaliteter.

I den opprinnelige planen basert på 3 000 vervede soldater, skulle Oberstløytnant Alexander Ramsay dra avsted med 1 000 mann, Oberst Mønnikhoven med 1 000 mann og General Halkett med 1 000 mann. Disse tre styrkene skulle møtes på Shetland. Ut i fra disse planer skulle en tro at General Halkett var utpekt som leder. Grunnet Kong James inngripende, ble aldri disse planene fullbyrdet. Generalen klarte ikke å samle sine menn, og kom seg aldri avsted. Hadde generalen lyktes ville det trolig aldri blitt noe slag i Kringen.

Oberstløytnant Alexander Ramsay forlot Dundee den 2. august. Samme dag seilte kapteinene George Hay og George Sinclair fra Caithness. Totalt var styrken på kun ca. 400 mann.

8. Resultatet av Kalmarkrigen

Kristian IV tvang svenskene til å gi fra seg rettighetene i Finnmark, og grensene skulle bli som de var før erobringene tok til. Sverige måtte godta en bot på 2 millioner riksdaler i fire terminer over 6 år. Danmark skulle fortsette å bruke de tre kronene i sitt riksvåpen.

Kalmarkrigen ble på en måte ført for Norge - selv om mange utskrevne bønder nektet å kjempe. Hadde Kong Kristian IV den gangen ikke vunnet, ville fredsavtalen lett ha ført til at Finnmark og store deler av Troms ville ha kommet under russisk eller svensk herredømme. Krigen satte ikke bare fremtidens klare grenser, men skapte forståelse for grensemarkeringer.

Gudbrandsdølene ble rost høyt opp i skyene av danskekongen, og flere bygder fikk slippe skatt. Lederne for bøndene i Kringen fikk gaver. Blant annet lensmannen i Dovre, Lars Hage, som fikk gården Landheim. Andre bønder fikk også gårder av Kristian IV. Det var slik i den tiden at det var svært få bønder som direkte eide sine gårder selv, men forpaktet de hos store godseiere underlagt kongen.

Prillarguri fikk ikke noen gård, men tradisjonsfortellingene vil ha det til at bøndene i norddalen samlet inn penger og kjøpte gården Rinddal hvor hun da bodde. Gården fikk deretter navnet Pilarviki, og et sted i Ottadalen bærer fortsatt navnet. Trolig er dette en misforståelse som vil bli omtalt senere i notatene.

For Trøndelag ble Kalmarkrigen (kanskje urettferdig?) en anklagelse av "*svik og feighet*", som svertet det ellers så prektige og stolte rullebladet til trønderne.

For de enkelte familier i det ganske land ble Kalmarkrigen vond. Det kom ikke til de store trefninger på norsk jord, men flere hundre familier mistet sine sønner under krigen i Sør-Sverige. Spesielt ille ble familier på Østlandet rammet.

Kalmarkrigen førte, for Norge som land, til at vi fikk en fast vernepliktshær med soldater og offiserer underlagt faste øvelser og strategier.

9. Styrkeforholdet

Skottene: Ca. 350, pluss noen få kvinner og barn. utrustet med børser, pistoler, stålbuer og sverd. Yngre soldater med og uten krigserfaring, iblandet "arbeidsledige", eventyrere og halvt kriminelle ?! Men også minimum 100 elitesoldater, såkalt "milits".

- Gudbrandsdølene: Ca. 500 bønder fra 6 prestegjeld, for det meste eldre mennesker uten særlig erfaring i krig eller å lede, underforstått: ingen soldater eller offiserer. Utrustet med en børs for hver 10 mann, buer, ljåer og annen bonderedskap.
- Nederlenderne: Ca. 900 fullt opprustede leiesoldater med "moderne" børser og feltutstyr. Erfarne offiserer fra utallige slag i Europa. Et større antall kvinner og barn, trolig ca. 300. Totalt bestod felttoget av ca., 1200 personer.
- Stjørdalingene: Ca. 1500 mann, for det meste bønder og utkommanderte soldater (grensevakter) fra hele Trøndelag. God utrustning.

Det er fra trønderhold hevdet at styrkeforholdet mellom skottene og gudbrandsdølene var noe helt annet enn styrkeforholdet mellom nederlenderne og stjørdalingene, og da til fordel for dølene sett i relasjon til mulig kampinnsats. Denne påstanden må en se i lys av utfallet, og som et tappert og forståelig forsøk på å forklare og/eller bortforklare trøndernes innsats, som av samtiden ble utsatt for enorm kritikk og medførte store bøter til samtlige menn over 12 år i bygdene rundt Stjørdalen.

Bortforklaring ?

Mesteparten av denne "bortforklaringen" er selvsagt en forsvarstale fra subjektive trøndere - som helt naturlig og i beste trønderånd - vil beskytte ryktet til sin egen slekt og forfedre. Men for en som har sitt hjerte både i Gudbrandsdalen og på Stjørdal, virker den stadige bortforklaringen fra lokalhistorikere i Trøndelag noe patetisk.

Undertegnede postulat er følgende:

Det var ikke styrkeforholdet som gjorde at trønderne ikke angrep mens gudbrandsdølene gikk til kamp - og utfallet ble som det ble, - men det var et resultat av de politiske omstendigheter som rådet på den tiden, samt et resultat av de tidligere erfaringer og opplevelser som befolkningen i de respektive dalfører hadde vært utsatt for. Dette begrunner jeg med følgende: gudbrandsdølene hadde et annet forhold til danskene og svenskene enn trønderne hadde. Norge var etter innføringen av reformasjonen i 1536 blitt et fullstendig lyderike, underforstått: en del av Danmark - og ikke lenger "i union" med danskene. Dette førte til mer indoktrinering fra dansk side, som skiftet ut alle norske embetsmenn med dansker eller tyskere. Disse igjen påvirket de indre østlandsbygder helt annerledes enn trønderbygdene, hvor motstanden stod seg lengst.

Trøndelag hadde vært tyngdepunktet for selvstendighet og løsrivelse fra Danmark. Rett nok hadde svenskene herjet stygt i Trøndelag på 1500-tallet (ref. Collar og Fleming) - og et visst svenskehat var nok gjeldende også i Trøndelag. Men samtidig var forholdet til befolkningen i Midt-Sverige svært bra gjennom giftemål og nær slekt. Slik at i valget mellom to "onder" følelsesmessig, er det grunn til å tro at trønderne på landsbygda valgte svenskene foran danskene. I Trondheim var det kanskje motsatt. Dernest kommer det ubestridte faktum at

Trøndelag alltid har vært en "slagmark" med raid, plyndringer, nedbrente gårder o.l, slik at det er meget forståelig at trønderne kortsiktig var glad til om "fienden" marsjerte igjennom, bare han ikke herjet og brant.

Gudbrandsdølene var ikke vant til at noen kom og forstyrret. Dalen lå skjermet til, selv om dølene hadde opplevd enkelte svenske angrep. Dølene har aldri akseptert "forstyrrelser" fra noen, slik at det betydde trolig ikke så meget hvem det var - de skulle elimineres uansett, slik lederen for norddølene, Lars Hage, sa det før slaget: "*Vi skal drepe hver eneste en*". - Det ligger vel også noe i utsagnet fra bonden fra Lalm, Gudbrand Snile, da han så det lyste fra vardene: "*Den helvedes svensken. Er han no ute att, og det midt i skarpaste skurdonni*".

10. Trøndelag ved Kalmarkrigens utbrudd.

Norge var som nevnt dårlig forberedt, men verst stod det til i Trøndelag. Trønderbygdene hadde mer enn noen annen landsdel vært ufrivillig vertskap for ulike felttog gjennom de siste 100 årene - både norske og svenske. Og som det var vanlig på den tiden, måtte felttogene og ulike hæravdelinger selv sørge for sin underbringelse underveis. De levde altså av det de kom over.

Da Kalmarkrigen brøt ut, fikk øverstkommanderende i Trøndelag, Sten Bilde - som ikke hadde krigserfaring - ordre om å sende en norsk hæravdeling inn i Jämtland. Jämtland tilhørte på den tiden Norge, selv om jämtlendingene følte seg nokså selvstendige, og så på alle krigere - svensker som nordmenn, som fiendelige inntrengere. - (Norge mistet Jämtland/Härjedalen ved freden i Brømsebro 13.aug 1645, - etter Hannibalfeiden)

Sten Bilde fikk også ordre om å sette Trøndelag i forsvarsberedskap. Men så dårlig som det stod til i Trøndelag var dette lettere sagt enn gjort. Påfølgende rettsoppgjør etter Kalmarkrigen tok ikke hensyn til det, og myndighetene mente at Sten Bilde ikke hadde etterkommet ordren om å sette Trøndelag i forsvarsberedskap, beviselig gjennom at han slapp Mønnikhovens leiesoldater uskadd igjennom til fienden.

For å trygge Trøndelag forsøkte Sten Bilde å sette ut mindre styrker med utskrevne utrente bønder på de forskjellige plassene langs grensen hvor en kunne vente angrep. Vinteren 1611-12 gjorde da også svenskene flere mindre innfall i Norge. I Lierne brente de alle gårdene, og tok befolkningen med til Jämtland. Det ble også gjort en del raid mot Stjørdal, men kun i et tilfelle lyktes svenskene. Flere Stjørdalinger ble da drept.

11. Mønnikhovens tog gjennom Stjørdalen

Historien forteller at Johan von Mønnikhoven seilte fra Amsterdam med 1200 personer, og ankom Trondheimsfjorden med 5 skip søndag 18.juli 1612. Tre av disse var store krigsskip fra Nederland. To av skipene var norske. Disse hadde nederlenderne kapret på Møre. Alle skipene ankret opp om kvelden utenfor Brattøra v/Trondheim. Det hevdes at Mønnikhoven hadde planer om å gå i land og plyndre byen, men Sten Bilde fikk samlet folk og gjort kanonene klare. Det ble visstnok litt skuddveksling, men tidlig mandag morgen seilte skipene innover Trondheimsfjorden i (sitat): "*mørkt og tykt regnvær, med sterk vestavind*". Sten Bilde fulgte ikke etter, men holdt seg i byen - da han var redd nederlenderne ville angripe byen senere.

I "*Christian den Fjerdtes historie*" heter det at nederlenderne seilte rundt på Strindafjorden noen dager. Dette er trolig ikke rett. Mønnikhoven hadde sikkert klare ordre om å ankomme Sverige snarest, og jo lenger tid han nølte med å gå i land, dessto større var risikoen for at folk i Trøndelag kunne få samlet seg til motstand. En må derfor gå ut i fra at Mønnikhoven straks seilte inn til Vikan ved Stjørdal og påbegynte ilandsettingen.

12. Norske avdelinger

Det fortelles at det fra norsk hold ble sendt bud til kaptein Frederich Nahen som lå på grensevakt i Sul (ved svenskegrensen i Verdal), med ordre om å begi seg til Stjørdal for å møte fienden. Andre norsk/danske avdelinger - samt frivillige bønder i Trøndelag - ble trolig også varslet, men nådde ikke frem i tide. En må her huske på at fienden var ventet fra øst, og ikke vest. Det i seg selv betydde at grensen mot Sverige var overvåket på de mest naturlige overgangsteder, slik at de norske styrker lå spredt oppover hele Trøndelag langs grensen.

Tidlig mandag morgen den 19.juli ble kapteinene Anders Ørum og Arild Olsen sendt fra Trondheim med en del utskrevne ryttere for å mobilisere "*mannhusingen*" i Stjørdalen. De kom heller ikke frem i tide, og oppgir som begrunnelse at "*veien over Gevingåsen var så besværlig*". Samtidig ble det sendt et skip fra Trondheim innover fjorden med 225 mann, men disse kom også for seint til å hindre Mønnikhovens landgang.

Trønderne vegret seg

En må ha lov til å stille spørsmålstegn ved sendrettligheten til trønderne denne gangen. En skal huske på at en landgang fra 5 skip ved Vikan i Stjørdal ikke kunne gjøres ved hjelp av brygger, men måtte i henhold til historikerne foregå i lett båter. Og det var ikke bare 800-900 soldater, men store mengder med utstyr, soldatkoner og "løse kvinner" - som var vanlig under felttogene i eldre tider. I og med at Mønnikhoven seilte fra Amsterdam med 1200 "mann", og Stjørdalsboka gjengir et soldattall på ca.900, - må en gå ut i fra at de 300 andre var kvinner, barn, skyssfolk og andre hjelpere.

Etter den lange sjøreisen, tett stuva sammen på dekk, var sikkert ikke formen på topp hos noen av Mønnikhovens folk. De trengte sikkert hvile før marsjen oppover dalen kunne begynne. Historikerne slår fast at de også først dro på plyndringstokter til de nærmeste gårdene for å skaffe fersk mat.

Med bakgrunn i sistnevnte forhold, mente anklagerne under rettsoppjøret (rettsaken mot bøndene) at trønderne burde ha klart å forsinke så vel landgangen som fremrykningen - kanskje også forhindret den. Selv om Sten Bilde satte fyr på vardene - og lot varslet gå om at fienden var i landet, kom nok Mønnikhoven overraskende på bøndene i Vikangrenda i Stjørdal. Ovenfor gårdene finnes det et sted som heter "*Gjømselberget*", som vanligvis ble benyttet som evakueringssted for krøtter og løssøre i forbindelse med ufred. Dette ble visstnok ikke benyttet i 1612.

Vikangrenda i brann

Det opplyses at Mønnikhoven tok fire stjørdalinger til fange og brukte de som veivisere. Disse kom helt sikkert fra Vikan, da resten av folket i Stjørdalen hadde fått bud om hva som var på gang, og hadde rømt "til skogs". Mens dette pågikk, gjorde Mønnikhoven seg klar til å avmarsjere. De 5 skipene forlot Trondheimsfjorden etter å ha satt fyr på gårdene i Vikangrenda.

Ved avmarsjen ble det likevel gjort forsøk på motstand fra norsk side. En befalingsmann som het Anders Torkildsen vitnet i rettsaken: *"at der han først var på Birdal hadde han 120 Mand hos sig, men forstak sig uden 2 Jemter. Siden ble han 1 000 Mand stærk og derover og droge til Lexdal"*. Birdal er trolig Bjørdalen, som er en trang og bratt dal ca.3 km nordøst fra Stjørdal sentrum, ypperlig egnet for bygging av forsvarsverk.

Trolig hadde Torkildsen kommet seg over Stjørdalselva ved Hofstad. Med kun 120 "amatører" ville det ha vært selvmord å ta opp kampen. Torkildsen søkte derfor hjelp fra Trondheim, som naturlig ville komme til Leksdalen.

Felttoget beveger seg oppover dalen

Mønnikhovens felttog oppover dalen ble sett på med undring og skrekk. Alle hadde rømt fra sine gårder, og satt oppe i åssidene og fulgte med. Spørsmålene var selvfølgelig: *"Vil soldatene gå forbi vår gård" ? "Vil de brenne ned gården"?*

Det fortelles at det var styggvær med øsregn og vestavind, slik at felttoget hadde store problemer med å holde oppe farten. For kvinnfolkene og ungene i toget var dette noe annet enn de solvarme slettene de kom fra. Det ble derfor til at toget gjorde flere mindre stopp på gårdene oppover, hvor de foretok plyndring av det som var igjen. Det meste hadde nok bøndene fått gjemt unna. Mønnikhoven brant ikke ned gårdene på selve Stjørdal eller opp mot Hegra. Trolig var han engstelig for at det ville hisse opp bøndene til fysisk motstand.

Stjørdalingene forskanser seg øst av Hegra

Utpå ettermiddagen kom nederlenderne til Leirfald i Hegra. Her hadde den norske kapteinen Christopher Krogdalen bygd forskansninger. Men disse var naturlig rettet østover mot Sverige, hvorfra fienden var ventet. Ingen forberedelser var gjort vestover. Ingen hadde forutsett at fienden kunne komme den veien. - Det kom til mindre skuddvekslinger, men de norske soldatene måtte snart rømme, - og Mønnikhoven brant ned alle tre Leirfaldgårdene. Trolig var det en straffereaksjon og et varsel til andre som ville forsøke å gjøre motstand.

Siden det var vedvarende øsregn og styggvær, kan en undre seg på hvordan felttoget så lett korn seg over elva Forra, som vi vet vokser seg stor og stri ved nedbør. Det er naturlig å tro at de norske styrker hadde fjernet både broer og båter.

Historikere vil ha det til at norske styrker hadde forskanset seg på andre siden av Forra, ved Einang og

Kil. Her var det en skanse, og stedet ligger naturlig til som forsvarsplass. Her blir dalen trang, og tvinger en fremrykking mellom fjellsiden og den store Stjørdalselva. Lokale amatørhistorikere fra dalføret mener at dette ikke er rett. Dels fordi det ikke var noen skanse ved Einang så tidlig, og dels fordi stedet er uegnet for å møte angrep nedenfra (vestfra). Sistnevnte påstand fra trønderne kan jeg ikke se holder mål. Den er helt akademisk og synes å være et argument innenfor flere forsøk på å så tvil. Vi skal huske at ettertiden ikke har sagt så mye pent om trøndernes innsats. Det er naturlig at lokale historikere fra dalføret forsøker å rettferdiggjøre sitt skyldfolk. Påstanden om at Einang ikke er egnet, virker noe underlig. Einang er da vitterlig en av innfallsportene til den trange Stjørdalen og ypperlig egnet strategisk sett. Det burde vært mulig å stanse nederlenderne da de krysset den store og strie Forra-elven.

Mislykket angrep

Trønderne har i ettertid hevdet at Mønnikhoven tok inn på Einang og Kil om natta, hvorpå norske bønder gjorde et mislykket angrep mot gårdene. Det hevdes at Fredrich Nahen hadde kommet fra Sul og bygdene nordpå med en styrke på 300 bønder til hest. Dalføret i seg selv hadde trolig samlet ca 500 mann, og med de styrker som etter hvert kom til fra sør og nord, antar man at den samlede bondehæren var ca. 1500 mann. Stjørdalen som dalføre hadde et sted mellom 2 000 og 3 000 innbyggere, hvorav de fleste hadde rømt til sæters. Sten Bilde hevder at flere av disse ikke var av de raskeste til å komme de andre til unnsetning, men tenkte mer på å bevare sitt eget gods og gull. I en annen beretning heter det at bøndene nektet å storme gårdene, og rømte slik at det var bare 14 ryttere igjen. De ulike beretninger er trolig ikke like objektive, men farget av skyldspørsmålet. Det som ble avgitt som forklaringer under rettsaken mot stjørdalingene bærer preg av å berge egen rygg. De ansvarlige "offisielle og militære ledere" forsøkte å skyve fra seg ansvaret og legge skylden på bøndene for at det gikk så dårlig. - Fogden i Stjørdal forsøkte i sin rettsforklaring å forsvare og unnskyldte bøndene ved å si: "*dog at det var Regnveir og bøssene vilde ikke af*".

Det hevdes at bøndene var dårlig utrustet og at de anså det som selvmord å angripe en profesjonell styrke utrustet med musketter. Det er vel forståelig nok, men ved hjelp av naturens egne våpen og forsvarsverk, burde kanskje 1500-2000 lommekjente herdete naturmennesker ha klart å stanse et felttog bestående av "*flatlandsfolk*" og kvinnfolk, og som trolig var slitne etter sjøreisen.

Mønnikhoven brenner gårder oppover dalen

Bøndene ville ikke følge etter Mønnikhoven, som dagen derpå dro til fjells ved Øverkil, og fulgte den gamle ferdslaia over fjellet til Meråker. Bøndene skyldte på matmangel. De 12 gårdene som ble brent oppover dalen var begge Florgårdene og Hegset, samt alle 10 gårdene i

Meråker. Disse ble alle fritatt for bøter ved rettsoppgjøret etterpå, sammen med Vikan, Einang, Kil og de tre Leirfaldgårdene.

12. Rettsoppgjøret

København mottok meldingen om Mønnikhovens gjennombrudd i Stjørdalen samtidig som ryktet tilsa at skottene hadde lidd nederlag i Kringen. Kongen og myndighetene i København ble derfor meget rasende på trønderne. Det var enkelt å dra sammenligninger. En kan derfor si at gudbrandsdølenes bedrift kom stjørdalingene til skade. Trønderne vil selvsagt ha det til at det var to vidt forskjellige "kamper". Jon Leirfall skriver blant annet at trønderne ble stilt opp mot 800 krigsøvde topputrustede elitesoldater, mens dølene angrep 300 dårlige utrustede soldater fra bakhold, og gjengir historikeren Trygve Mathisens utsagn: "*Ille var det, det er sant. Det er i alle tilfelle neppe tvil om at både samtiden og etterslekten har vurdert begivenheten på en måte som har vært urettferdig mot trønderne*". -

Dette inneholder selvsagt en viss sannhet, men at en lokalhistoriker i Trøndelag henviser til at gudbrandsdølene vant fordi de brukte "bakhold", vitner igjen om paniske forklaringer for å forsvare sin slekt, samt forteller like meget om den tafatte strategien trønderne la opp til. Den trange Stjørdalen har tross alt like mange muligheter for bakholdsangrep som Gudbrandsdalen. Og i en krig finnes ingen regler om krigføring. Bakholdsangrep er en naturlig del av strategien.

Jämtlendingene fikk sterk kritikk

På herredagen i København sommeren 1613 ble det et hardt oppgjør med jämtlendingene som ikke kom trønderne til unnsetning. De ble dømt til å miste odelen sin, og det gamle privilegiet de hadde om halv skatt ble opphevet. - Sten Bilde ble tiltalt for feil og forsømmelse under krigen og fradømt sitt embete. Han fikk også en stor bot. Andreas Austlid skriver i "*Sinklar-soga*" at Sten Bilde ble dømt fredløs og flyktet til noen venner i Danmark. Han ble etter en stund pågrepet og satt i fengsel.

Bøndene i Stjørdal, Skogn og Verdal fikk en generell dom for sin manglende innsats og motstand, spesielt at de ikke hadde angrepet Mønnikhoven ved Einang og Kilgårdene. Kun de som kunne bevise at de ikke kunne lastes for sin innsats slapp unna. Det var f.eks de som var gamle og syke, eller hadde fått brent ned sine gårder, eller gårder hvor kun enker satt igjen med barn.

Dommen

Domskommisjonen dømte alle til 8 ørtunger og 13 mark. I tradisjonen heter det at hver gård ble dømt til å betale to kyr, hvilket skulle tilsvare verdien av bota. Og det var ikke bare bonden og gården i seg selv som ble dømt, men husmenn, sønner og tjenestegutter fikk samme bot.

Fra trønderhold må nok dommen sies å være hard og urettferdig, da det i domspremissene sies: "*Mønnikhoven kom med et ringe antall Krigsfolk*", og at bøndene var tre ganger så mange. Alle unnskyldninger vedrørende dårlig bevæpning, regnet som gjorde det umulig å

skyte, og mangelen på mat, ble ikke tatt til følge av domstolen. Hadde bøndene gått på ville nok Mønnikhoven blitt slått, heter det. Det var "*en modvillig og grov Forseelse*", bøndene hadde gjort seg skyldig i.

En skulle vel kunne tro - for å si det litt spydig - at været var det samme for felttoget som for de lokale bønder. Likeså matmangel og andre forhold som fremkommer i unnskyldningene. Det som nok gjorde sitt til at det ble tatt ut tiltale mot samtlige bønder i store deler av Trøndelag og Jämtland, og derigjennom forårsaket den urettferdighet som trønderne følte, var ene og alene den sammenligningen som ble gjort mellom gudbrandsdølenes innsats/resultat og trøndernes innsats/resultat.

Motsetning mellom by og land

Dertil oppstod det et annet forhold som gjorde sitt til at utfallet ble som det ble til slutt, nemlig den store motsetningen som oppstod under rettsoppgjøret mellom bøndene og borgerskapet (embetsvelde / offiserer). Det er helt klart at Sten Bilde og offiserene søkte å minske sitt ansvar ved å legge skylden mest mulig på bøndene. Borgerskapet i Trondheim gjorde sitt beste for å forsvare Sten Bilde, som var svært populær fordi han hadde latt "byfolket" slippe billig fra krigsforberedelsene. Dette var ikke første gangen byfolket sviktet. Flere episoder gjennom historien har vist et markant skille mellom by og land når det gjelder villighet og evne til å forvare seg selv, sitt land og sin selvstendighet. Det er en kjensgjerning at innbyggerne i Trondheim sviktet bøndene og Olav Engelbrektsson under striden om nasjonal selvstendighet og innføringen av reformasjonen i 1536. Da bøndene senere holdt ut mot danske og svenske inntrengere på slutten av 1500-tallet, var det byfolket i Trondheim igjen som sviktet ved å undertegne papirer med troskap ovenfor utlendingene og fienden. Når det er sagt kan det muligens hevdes at byfolket aldri har hatt særlig valg. Handel var det primære – med hvem kanskje det sekundære.

For ytterligere å sette forholdet mellom by og land inn i et perspektiv, er det interessant å gjengi hva Thomas Michell – som var britisk generalkonsul i Norge – skrev i 1886 hva gjaldt innsatsen til Sten Bilde. (sitat): "Sten Bilde ble senere stilt for retten og straffet for påståtte forsømmelser ved at han ikke slo fienden tilbake, og en viss aktsomhet er derfor nødvendig når man vurderer de offisielle klagemål som borgermesteren og lagmannen anførte mot bøndene ved denne anledning, som lød som følger: "*Hvordan kan vi føre en krig i dette landet med bønder? Se bare på hvordan de opptrådte ovenfor soldatene*". Sten Bilde bekreftet at lagmannen måtte "*ride og gå rundt hele natten for å bringe disse bønder og vriompeiser til orden; likevel kan man ingenting oppnå med dem, siden de ikke holder stand, men legger på flukt så snart de ser fienden*". Bilde hevdet til sitt forsvar: "*Jeg gjorde mitt beste, med aktsomhet, i henhold til de råd og midler som var til rådighet, og i henhold til det som var mulig å oppnå med disse bøndene. Gud trøste og hjelpe dem som ikke har annet å støtte seg til enn bønder ved slike høve*" (sitat slutt). – Dette syner vel med all tydelighet at noen forsøkte å skylde på andre.

Motstanden mot danskestyret

Når alt dette er sagt må en huske på at Trøndelag ikke følte rikssammenhengen så sterkt. En kan helt fra vikingtiden følge de trønderske bygders sterke vilje til selvstendighet og ønske om å styre seg selv på alle måter. Det har dertil alltid vært sterke sympatier i Trøndelag ovenfor Sverige gjennom det intime forholdet til Jämtland. Det var tross alt i Trøndelag at

motstanden mot danskestyret og reformasjonen holdt seg lengst. Danskene ble sett på som fiender, og danskekongens kriger som noe uvedkommende. Når så Mønnikhoven hadde dratt gjennom trønderbygdene og spart gårdene, så syntes trolig stjørdalingene at de hadde sluppet billig fra det. Det var ingen grunn til å sette liv og eiendom i fare ved meningsløse angrep bare for å forhindre nederlenderne å komme videre til Sverige. Dette er selvsagt en forklaring, slik Jon Leirfall analyserer det hele. -

Paradoks

Men det er også en motsatt forklaring, som taler mot bøndene og trønderne generelt. Nemlig det faktum at det pågikk en aggresjon og taktikk fra svensk side som hadde til hensikt å sikre frie veier til havet. Dette var som tidligere nevnt hele årsaken til Kalmarkrigen, som både skottetoget og Mønnikhoven var en del av. Ved å slippe leietropper igjennom til Sverige, var det et bidrag til å styrke den totale svenske styrken, som siden kunne komme innover nettopp Trøndelag. En skal her huske på at mens dette pågikk, hadde den svenske hærføreren Baltzar Beck herjet i Jämtland med drap og plyndringer. Hele bygder ble brent, og folk måtte flykte. Flere av disse rømte over til Trøndelag, og kapteinene Anders Ørum og Fredrich Nahen sier i et brev at det var flere jämter i bygdene under Mønnikhovens gjennommarsj, og nevner sågar at enkelte jämter deltok i kampene.

Med bakgrunn i disse flyktningene - og svenskenes herjeringer i Jämtland, burde trønderne skjønne at svenskene hadde som hensikt å trenge på fra øst for å sikre seg *veien til havet*. Derfor virker det noe ulogisk å frivillig slippe igjennom bestilte leiesoldater som skulle slutte seg til svenskene som var hovedfienden. - Det ville i andre omgang kunne bety et kommende forsterket angrep fra øst som ingen hadde muligheter til å stoppe. At nordmennene ventet angrep fra øst vitner alle forhugninger og skanser om, samt utplasseringen av tropper langs svenskegrensen. Det er derfor noe merkelig at de som passer på mot angrep fra Sverige, så enkelt og liketil slipper igjennom forsterkninger til fienden. Trønderne visste fra Kalmarkrigens utspring i sør - hvor Trøndelag også hadde sine sønner - at svenskene var ute etter en "*sjøvei*" - og at den smale .stripen fra svenskegrensen til Trondheimsfjorden kunne bli et naturlig mål. Dette til ettertanke når en skal bedømme og/eller forsvare trøndernes innsats i Kalmarkrigen i Midt-Norge.

13. Gudbrandsdølene

De som deltok i kampene i Kringen var bønder fra Lesja/Dovre, Sel, Lalm, Vågå, Heidalen, Ringebu og Fron. Svært få av de hadde krigserfaring tross årtider med ufred. Likevel var det enkelte "gamlinger" som hadde vært med på raid i 1565 og 1568, den såkalte Svalekrigen, hvor de brente ned 7 kirkesokn i Sverige. En tar nok ikke for sterkt i ved å hevde at bøndene nok var over sin beste alder. Denne slutningen trekker jeg ved å henvise til at Kalmarkrigen mot Sverige på dette tidspunktet hadde vedvart i over ett år, og ungdommen oppover dalen var forlenget utkommanderte og sendt sørover til kampene som foregikk i Skåne og vestkysten av Sverige. Gudbrandsdalen satt igjen med "gamlinger".

Fra Lalm samlet det seg 12 mann på gården Bårstad. Disse kom fra Snilgardene, Bjørnstad, Bolstad, Tolstad og Hamer. Iver Kleiven sier i sin bok "*Frå skotteåre*" (1935) at 5 hadde børser med sprengpannlås, 4 hadde stålbuer og 3 hadde bjørnespyd. De fleste som kom fra Otta-dalen gikk over Tolstadåsen, og samlet seg på Romundgard i Sel, for deretter å begi seg

oppover dalen til Rosti bro ca 1 mil nord av Sel, hvor dalen er på det smaleste og veien opp til Høvringen og Rondane tar av.

Lesjingene og dovingene var de første som møtte opp ved Rosti bro under sin leder, lensmann Lars Hage.

14. Skottetoget

i) Første etappe - overfarten fra Skottland.

Da kongen forsøkte å stoppe vervingen, stakk Oberst Ramsay og Sinclair av med sine skip og tropper. De dro opp til Orkenøyene hvor de skulle møte Mønnikhoven. Her lå Ramsay og Sinclair i et par uker og ventet. Tiden benyttet de på eksersis og trening. Det i seg selv skulle tilsi at de var bedre forberedt og rustet enn gudbrandsdølene som overhodet ikke hadde trening.

Da Mønnikhoven ikke kom, valgte de å sette over til Norge. Fra dette tidspunktet skiltes skjebnen til de to hærførerne, Ramsay og Mønnikhoven. Var planen opprinnelig at begge skulle dra igjennom Gudbrandsdalen eller Stjørdalen? -

Skottene gikk i land først på Vigra utenfor Ålesund, hvor sagnet forteller at Sinclair møtte en kvinne ved navnet Ellen. Ho hadde sagt til Sinclair at de aldri ville komme forbi gudbrandsdølene. Sinclair likte dette dårlig, da det brakte ulykke å snakke til fremmede kvinnfolk foran et felttog, - og han svarte at etter han var ferdig med sitt oppdrag i Sverige skulle han komme tilbake å gjøre slutt på Ellen og sunnmøringene.

Fra Vigra seilte skottene innover mot Åndalsnes. Da de kom inn i Romsdalsfjorden tok de Nils Helland til gissel. Han var ute med sin datter på fiske, og skottene forlangte at han skulle bli med som los. Datter til Nils fikk slippe fri, og fikk sågar med seg et par sølvgaver, - som i ettertid har vært i slekten.

Peder Klungnes

Da skottene kom lengre inn i fjorden, fortalte Nils Helland at han ikke lengre var kjent og kunne garantere sjøveien. Samtidig som dette skjedde hadde en bonde på land sett at et par store skip kom inn fjorden. Bonden, som het Peder Klungnes, trodde dette var kornbåter - og tok med seg 3 daler og rodde skipene i møte for å kjøpe såkorn. Skottene tok Peder Klungnes til fange - og tvang han til å vise vei. Denne Peder Klungnes skulle nå bli en del av skottetoget, og ble tvunget med som veiviser under hele felttoget.

Tvilsomt om Peder Klungnes narret skottene

Skottene gikk i land på nordsiden av Romsdalsfjorden ved Klungnes tirsdag 18. august 1612. Klungnes er på andre siden av Åndalsnes. Dette har i ettertid gjennom utallige sagn, bøker og fortellinger ledet frem til at Peder Klungnes narret skottene til å gå i land på feil side av fjorden. Det igjen medførte at skottene måtte slite seg rundt hele fjorden, via Isfjorden og 2 1/2 mil til Åndalsnes. Dette igjen skulle ha vært årsaken til at romsdølene fikk tid til å rømme unna, samt forberede seg til eventuell motstand, og samtidig varslet oppover dalen og nedover Gudbrandsdalen. I ettertid har Peder Klungnes blitt en lokal helt i Romsdalen, og det er reist en minnestein over ham og hans innsats på stedet Klungnes.

Dette er vel forståelig og en logisk tankegang sett fra et lokalpatriotisk synspunkt, og tradisjonsfortellingen bør så absolutt få leve i god tro - det styrker selvtilliten i bygdene. Men trolig er konklusjonen feil. Undertegnede har rett nok til dags dato ikke kommet over noen bøker som har betvilt påstanden om at Peder Klungnes narret skottene, og gjennom den forsinkelsen gjorde hele Romsdalen en stor tjeneste. Jeg finner likevel påstanden om at Peder Klungnes skulle ha narret skottene helt urealistisk. Dette begrunner jeg i følgende: I flere dokumenter går det frem at offiserene var vel vitende om veien og hvor Romsdalen begynner, og hva som ventet skottene av terreng og hindringer. Flere ganger roet Ramsay og Sinclair sine tropper - som ble litt fortørnet over "de høye berge" - og fortalte sine menn at det var en helt annen verden som ville åpne seg når de kom til et sted som de kalte Hedmarken. Skottene hadde ikke bare med seg speidere og andre "kjentfolk" - som hadde vært i Romsdalen og Gudbrandsdalen før, men de hadde også med seg sjømenn som flere ganger hadde seilt og handlet tømmer i Romsdalsfjorden og på Åndalsnes. Dette fremkommer gjennom de rådslagninger offiserene hadde, og hvor det går frem at de visste navnene på flere av "tettstedene" langs ruten - og hvordan terrenget var.

Valgte skottene å gå i land på "feil sted" ?

Hvorfor de da gikk i land på "feil side", er selvsagt ikke lett å gjette seg til. Det hevdes at Peder Klungnes fikk lov til å gå i land nettopp på Klungnes - sitt hjemsted - for å si farvel. Lokalhistorikere har også et ulikt syn på hvordan Peder Klungnes først fikk gitt beskjed til romsdølene om hva som var på ferde. Noen hevder at han fortalte det til ei ung jente, som kledde seg ut som ei fattigkjerring, og derved fikk slippe frem forbi skottene med beskjeden. Andre hevder at Peder Klungnes fikk rispet inn beskjeden på ei treflis.

Kanskje valgte skottene "å proviantere" på nordsiden, som tross alt var langt rikere og hadde flere gårder. Dette tror jeg er et viktig poeng. Dernest det strategiske. Det fortelles at vardene hadde lyst langs hele fjorden innover. Fryktet Oberst Ramsay at romsdølene hadde samlet seg, forberedt seg og lå klare nettopp på den siden det var forventet at landgangen ville finne sted. Å etablere en forsvarsskanse ved et landgangsted er svært enkelt, og et lite antall personer kan lett holdt i sjakk og tilintetgjøre noen få småbåter som kommer mot land. En skal huske at skipene trolig ikke hadde med seg mange småbåter, slik at en ilandsetting av 300 personer, pluss mat, redskap, utstyr o.l, ville måtte ta sin tid, og gjøre seg selv meget sårbar. Valgte derfor skottene å foreta denne langdryge og sårbare operasjonen på et sted hvor ingen kunne tenke seg at de ville losse?

Eller: Hvem har noen gang bevist at skottene gikk i land på Klungnes - kanskje er dette en myte. Kanskje gikk de i land på Veblungsnes eller Åndalsnes likevel, slik det berømte maleri fra 1877 tilkjennevir ? Var forhørene av fangene pålitelige og geografisk sikre?

ii) Andre etappe - opp Romsdalen.

Det heter seg at ferden rundt Isfjorden var meget strabasiøs, da det på den tiden ikke var noen vei der i det hele tatt, underforstått: ingen "sivilisasjon" fantes innerst inne i dalen. Veien gikk den gangen ene og alene "over

fjorden". Dette styrker troen om at de i alle fall ikke ble narret til å gå rundt.

Før felttoget forlot Åndalsnesområdet hadde de plyndret en danske som het Søfren Sætnes på gården Setnes. Fra Åndalsnes startet så turen oppover Romsdalen, hvor skottene med tanke på motstand og evnt. bakhold på forhånd fryktet steder som Mange-hamaren, Kylling-kleiva og Bjørnkleiva. Dette styrker teorien om at de allerede kjente sin vei.

Det sies i lokalhistorier at romsdølene hadde planlagt å forsøke å stanse skottene, men kom for seint. Det fortelles at en mann på gården Fiva skjøt og drepte en skotte da soldatene passerte. Dette er trolig "et godt sagn", for det fortelles ikke om represalier, hvilket ville ha vært naturlig på den tiden. Da skottetoget nærmet seg overgangen mellom Romsdalen og Gudbrandsdalen - Bjørnkleiva, - hvor de ventet motstand fra romsdølene, valgte skottene å ta til fjells, og kom ned igjen ved Einbu på Lesjaskog, hvor det hevdes at en lesjing ble drept, og at en stolpe med innskriften 1612 markerte stedet frem til langt ut på 1900-tallet.

Skottene kjente til veien og dalførene veldig godt. De visste hvor de naturlige "fellene" var, og passet samtidig på å holde seg over tregrensen på visse strekninger. Naturlig nok likte de ikke skogene, som var uvante for "*the highland people*", samt kunne dekke eventuelle bakholdsangrep. .

Fra sitt inntog i den brede Lesjabygda fortelles det at skottene møtte ingen motstand, da bøndene delte seg i to. De gamle tok med seg kvinner og barn og flyktet til fjells, spesielt innover Loradalen. I fjellsidene satt de og fulgte spent med. De "våpenføre" hadde dratt sørover for å samle seg til kamp.

Skottetoget brukte to dager gjennom Romsdalen, og slo leir ei natt på Merrasletta i Lesja.

iii) Tredje etappe - nedover Gudbrandsdalen.

I motsetning til trøndernes måte å møte Mønnikhoven på, valgte gudbrandsdølene en annen strategi. Mens trønderne rømte unna med løssøre og buskap, valgte dølene å la en del mat og buskap være igjen - i håp om å unngå at fienden brant ned gårdene i ren hevn og plyndringsbegjær. Det fortelles i flere bøker at lesjingene og dovingene hadde til og med gjort maten klar. Den stod "oppvarmet" på bordet. Nå heter det seg at Sinclair alltid lot hundene spise først. Frykten for matforgiftning var selvsagt berettiget.

På gården Norderhus fortelles det om ei modig gardkjerring som het Synne, og var fra Lom, men inngift i Lesjabygda. Hun ville ikke flykte unna, men gjemte seg på gården, slik at hun kunne forsøke å slukke ilden dersom skottene tente på husene.

På gården Finnvold (?) hevdes det at Sinclair selv satt til bords, og bordet var i bruk på gården frem til 1840. Da felttoget kom til Kjørremsgrenda i Lesja (4 km vest av Dombås) forsøkte Peder Klungnes å rømme. Skottene fattet mistanke, og ved kryssingen av broa over ei elv som heter Jora (kommunegrense mellom Lesja og Dovre), tok skottene og holdt Peder under vann flere ganger, da de trodde han løy vedrørende broas beskaffenhet. Før skottene bega seg på veien oppover mot Dombås, brente de broa over Jora. De fryktet nok at romsdølene og lesjingene skulle komme bakfra.

Fra Lesja kom skottene opp til Dombås mellom gårdene Brekka og Soleglad - hvor gjeilen og stien er den samme den dag i dag. Siden jeg er født på denne gården, er det naturlig at vi har vokst opp med sagnet om at Sinclair overnattet nettopp på Brekka gård. Dette er trolig ikke

riktig, men at han rastet på gården er meget sannsynlig, da gården på den tiden var midtpunktet på Dombås, og et helt naturlig sted å stoppe og hvile. Dette var trolig midt på dagen mandag 24. august 1612.

Om kvelden den 24. august tok Sinclair inn på gården Landheim, midt mellom Dombås og Dovre i ei grend som heter Kråkvoll. Gården ligger på andre siden av E6 ved Texaco-stasjonen/stor campingplass. Her slappet skottene av med en typisk skotsk aften, med dans og leik. Sekkepipene ga mektig gjenlyd mellom fjellene. I flere bøker fortelles det at lokalbefolkningen kom ned fra omkringliggende åssider og sætrer og tok del i festen. Dette har jeg liten tro på, da lensmannen i Lesja/Dovre, Lars Hage, dagen før hadde skremt hele kirkelyden under messen i Dovre kirke, og riktig gjort det klart for befolkningen at skottene herjet, plyndret og voldtok.

Lars Hage

Lars Hage var lensmann for Lesja og Dovre. Han var den naturlige leder, med dominerende røst, brei og kraftig, visstnok en kjempe av en kar. Da budstikka kom til lensmannen, iverksatte han straks de nødvendige varslingsrutiner innover sidedaler og til nabobygder. Det heter seg at han selv raskt red til Dovre kirke, og midt under høymessen trampet inn i kirken i full mundur, plantet øksa hardt i gulvet og tordnet ut sitt budskap og sine ordrer. Nevnte øks forefinnes i dag på Maihaugen på Lillehammer. Nå kan sikkert dette være riktig, siden det går igjen i flere av de bøker som omhandler nordmennenes møte med skottene nedover dalen. Likevel har jeg større tro på at budstikka innhentet Lars Hage mens han selv tok del i høymessen, da det var helt naturlig og pliktoppfyllende av øvrigheten og stormennene å gå i kirken hver søndag. Likeledes var det stor synd å medbringe sitt våpen inn i kirken, som igjen ga grunnlaget for de såkalte våpenhusene som ble bygd inntil kirkene.

Budstikka

Ved siden av å tenne vardene gikk budstikka fra bygd til bygd, for ikke å si fra gård til gård. Budstikka var datidens fax og telefon, som myndighetene sendte rundt for å varsle om krig, fare og eventuelle tiltak. Budstikka i seg selv hadde en symbolsk utforming. Det var en kort, men grov trepinne som var brent i ene enden. I den andre enden hang det en taustubb hvori selve meldingen var festet. Budstikka skulle gjennom sitt utseende og utforming klart gi til kjenne at den som ikke fulgte ordren ville bli hengt og gården brent. Sist vi hører om at budstikka gikk rundt i en krigssituasjon, var i februar 1564 i Trøndelag, da Claudius Collart og 4 000 svensker kom over grensen ved Sul og tok Steinvikholm i Stjørdal, og gjorde slutt på Steinvikholm som sentrum for norsk selvstendighet. Etter påfølgende sjuårskrig var det definitivt slutt på Stjørdal som kraftsenter i Norge. Først på 1500-tallet var nemlig Stjørdal et like viktig sted for Norge som Akershus og Bergenhus. Hva angår tenning av varder ble det trolig sist praktisert i Norge i 1718 i forbindelse med Armfeldts felttog i Trøndelag.

Rosti - trangt pass mellom Dovre og Sel kommune

Etter at Lars Hage hadde varslet dovringene om at fienden kom oppover Romsdalen, bega de våpenføre seg straks nedover til Rosti som ligger ca. 15 km sør av Dovre sentrum. Her er Gudbrandsdalen på sitt trangeste, og det har alltid vært en bro over det smaleste punktet. Under strømmen Lågen med stor kraft. Rosti har gjennom historien alltid vært et naturlig sted for å stoppe fienden. samtidig har naturen i seg selv opp til våre dager krevd flere menneskeliv gjennom dette trange passet. Flere turister har blitt fengslet av naturen og i regelrett uoppmerksomhet kjørt av veien og ned i juvet.

Utover dagen, søndag 23. august 1612, samlet det seg ca. 150 mann i Rosti. Det var for det meste eldre bønder fra Lesja og Dovre, samt fra Sel, Lalm og Vågå. Ungdommen fra disse dalførene var forlenget utkommanderte, og befant seg på dette tidspunktet enten i strid i Skåne eller lå og ventet ved Svinesund. Lensmann Lars Hage var som tidligere nevnt den fødte leder, og ga straks ordre om å forberede tømmerfelt. Kun hver 10 bonde hadde borse. Dette tentative tømmerfeltet ble faktisk påbegynt, men synt seg straks mer krevende enn tenkt. Under arbeidet oppstod det uenighet om Rosti i virkeligheten var det rette stedet å møte skottene på.

Det skrives om stor strid mellom Lars Hage og Tord Hamar fra Lalm. Sistnevnte, som hadde litt krigserfaring, mente de burde forlate Rosti, og heller dra til Høg-Kringen (2 km sør for Otta), som ikke var så dominerende. Rosti var for særpreget, og enhver hærfører ville ikke ta sjansen på å begi seg forbi et så naturlig sted for bakholdsangrep og "tømmerfelt". Det som gjorde at dølene valgte å dra sørover, var trolig meldingen nordfra om at skottene var i større antall enn tidligere beregnet, samt at de for stygt og brutalt frem. Gudbrandsdølene fryktet nå at de var altfor få til å møte horden nordfra Samtidig som denne amppe diskusjonen pågikk, ankom Arne Gunstad og lensmann Per Randkleiv fra Ringebru med melding om at 200 mann fra Ringebru og Fron hadde samlet seg ved Kringen. Det avgjorde det hele, og dølene brente broa over Gudbrandsdalslågen - og bega seg nedover dalen.

Romundgard i Sel

Utpå kvelden ankom gudbrandsdølene nordfra til gården Romundgard i Sel. Hit kom det også flere bønder over Tolstadåsen fra Vågå. Tord Hamar og Ingbrigt Valle hadde vært i strid med svenskene - og var de eneste som hadde kamperfaring. De tok ledelsen over sine sambygdingar.

Romundgard - som også var vertshus på den tiden - hadde en del øltønner stående. Disse gikk bøndene løs på.

Nabogården hadde også en del øltønner stående i "aurbui", og utpå kvelden brøt Jens Kleppe, Mads Kotti og Anders Tolstad seg inn og stjal disse. Denne festingen tok fullstendig overtak, og det utartet seg med harde slåsskamper mellom dovringene og vagværene. Etter hvert klarte likevel lederne å få plagget igjen tønnene - og kommanderte bøndene til å sove ut rusen. Denne omgangen med ølet skulle likevel tyde på at gudbrandsdølene hadde nerver av stål eller tok faren med knusende ro. Fienden stod bare knappe 10 km lengre nord.

Skottetoget ble på grunn av den brente broa over Lågen tvunget til å dra over fjellet, og kom ned til Sel og tok over Romundgard straks etter at de siste dølene hadde forlatt stedet.

Et sagn forteller at det var skottene som plantet Selsnepen (en giftig plante), men dette er naturligvis ikke riktig.

Vild-tyrkeren

Skottene hadde med seg to hunder som sporet opp folk som hadde gjemt seg. Disse ble kalt "værløpereil", "støvereli eller "vild-tyrkere". Trolig var dette blodhunder. Det hevdes fra flere forfattere at årsaken til at dølene lyktes i Kringen, var at disse hundene ble drept av lokale bønder før skottene kom til Kringen. Den siste hunden ble drept om morgenen da skottene gikk over Selsmyrene mot Kringen. Hadde ikke en bonde fått skutt hunden - som tilfeldigvis

hadde kommet seg inn på et stabbur på Øygarden, hvor den stod å drakk surmelk - ville trolig sporhunden avslørt bøndene som hadde forskanset seg i Kringen, og gudbrandsdølenes overraskelsesmoment og bakholdsangrep ville blitt mislykket - og utfallet kanskje noe helt annet. Et godt poeng.

iv) Fjerde etappe - mot Kringen og utslettelse.

Skottene forlot Romundgard tidlig på dagen onsdag den 26.august. Det fortelles at de marsjerte over Selsmyrene til takt av spillende sekkepiper hele veien. Først red en fortropp på ca. 60 mann - og hovedstyrken kom flere hundre meter bak.

Jeg har alltid betvilt påstanden om konstant sekkepipespilling under marsjen. For det første var veiens beskaffenhet slik at den umuliggjorde en konstant taktmarsj. Dessuten har et felttog andre ting å konsentrere seg om. Fienden lå straks foran et sted. Det var ingen parademarsj for vinnere, men et felttog under stadig forvissing om at de kunne bli angrepet når som helst. Det er klart de hadde sine speidere ute, og de visste at bøndene samlet seg.

Det eneste disse marsj sagnene bevitner, er at det kunne ikke bare være kriminelle og udugelige skotter som var med - slik trønderhistorikerne fremhever.

Spilte de på sekkepipen i ren hovmod? Skottene visste at dølene hadde drukket seg fulle, og at kampstyrken derigjennom var redusert hos bøndene. Motstanden som var ventet, kom heller ikke - og da skottene vandret utover de breie Selsmyrene, er det klart at kampmoralen og selvtilliten voks. Her var det ikke fare for bakholdsangrep.

15. Kringen

Kringen ligger på E6-siden ca. 2 km sør av Otta. Kringen er en fremvokst åsrygg som stuper ned i Lågen som renner isgrønn og rolig. I 1612 gikk ikke veien der dagens E6 har skjært seg igjennom nedre åskammen. Veien - eller rettere sagt stien - gikk oppe i åsen gjennom et lite dalsøkke og vedvarte gjennom en større dump midt oppe på åsen. Kringen fremkommer også i dag litt brattere enn den var i 1612, da Storofsi i 1789 førte til at deler av åsryggen forsvant i et ras. Selve vegetasjonen bestod av stor furuskog i spedt store steiner/berg. Dette skulle tyde på at det såkalte tømmerfeltet som utallige sagn og historier beretter om, var av beskjedent art. Ingen historiker har vel heller aldri gått god for at et tømmerfelt i virkeligheten fant sted, men er selvsagt svært velkommen som årsaksforklaring hos de som vil minimalisere gudbrandsdølenes innsats. Ref. trønderpåstanden om at kampen var så ulik sett i relasjon til trøndernes egen innsats mot Mønnikhoven. Dersom disse påstander fra trønderne skulle være korrekte, og at det var et tømmerfelt mot skotske kriminelle som gjorde at dølene vant, er jeg fristet til å spørre: Hva er så galt med et tømmerfelt - det må da ha vært et ypperlig våpen dersom det var mulig? Og hvorfor brukte ikke trønderne selv dette "knepet" for å stanse Mønnikhoven, f.eks ved Einang i Hegra ?

16. Tømmerfelt

Flere historier forteller at gudbrandsdølene utslettet skottene ved et såkalt tømmerfelt. Dette er etter min mening umulig. Profesjonelle historikere, og andre som har satt seg inn i skottetoget har slått fast at dølene samlet seg utover tirsdag 25.aug i Kringen, og at stien over

åsen var heller smal, og ville medføre at skottene måtte passere en etter en på en temmelig lang rekke og bruke lang tid over fra første troppen til siste mann. Et eventuelt betydningfullt og avgjørende tømmervelt ville derfor måtte kreve mange dagers forberedelser og utallige tømmerstokker over en flere hundre meters strekning. Dette kunne ikke dølene klare på en dag, samt annen vegetasjon ville forhindre et effektivt velt. Skulle en .klare å lage tømmervelt måtte en omtrent snauhogge Kringens nedre del først. Det ville altså kreve flere dagers arbeid, pluss blitt oppdaget av fiendens speidere.

Tømmerstokker som sperre

Det som trolig har skjedd, er mindre tømmervelt foran og bak, underforstått der dumpa i dalsøkket begynner og slutter, for dermed å vanskeliggjøre retrettmulighetene langs stien. Det sperret skottene på en måte inne, og de ble tvunget til å klatre over og inn i skogen, hvor nordmennene lå i skjul og ventet. Det ble med andre ord et regelrett bakholdsangrep. Stattholder Enevold Kruse, som oversendte sin skriftlige beretning om slaget til Kongen ca. 3 uker etter slaget, datert den 17.september, nevner ikke med et ord noe tømmervelt. Heller ingen andre beretninger vitner om at større tømmervelt hadde funnet sted. Ikke engang i Sinclairvisa eller Dølavisa nevnes tømmervelt. Oberst H.Angells meget seriøse verk om Sinclair i forbindelse med 300-års minne i 1912, skriver følgende vedrørende påstanden om at et tømmervelt knekket skottene: (sitat) "*Mange maa ha været saa ivrige for at forringe gudbrandsdølenes dyktighet baade i planlæggelse og utførelse av overfaldet at de har søkt at reducere hele kampen til en slik "nedkjøren med stok og sten".*" (sitat slutt).

I den forbindelse vises også til flere tegninger av Kringen - som gjør stedet til et trangt pass med bratte fjellside, og hvorfra tømmer ble veltet utfor. Dette er selvsagt bare eventyr. Kringen var - og er - en slakk skråning full av skog som ikke egner seg for tømmervelt. Og i 1612 var altså Kringen enda mindre bratt enn i dag grunnet Stor-Ofsin som tok mye av åskammen med seg ut i Lågen.

Påstanden om avgjørende tømmervelt, er derfor trolig kun fyrt oppunder av de som helst så at dølene ikke fikk anerkjennelse - og at hvem som helst kunne ha klart seg likeledes ved et slikt "knepp".

Tømmervelt fra tidligere slag i historien

At et tømmervelt er satt i forbindelse med slaget ved Krigen er likevel helt naturlig, da historien tidligere har flere eksempler på at tømmer- og steinvelt har vært brukt i strid med stor suksess. Eksempelvis var den puniske hærføreren Hannibal (247 -183 f.Kr) utsatt for dette da han dro over" Alpene, og ble angrepet av barbarene. Likeledes nevnes strider som var avgjort på liknende måte i Lærdal. Likevel er den mest kjente parallellen hentet fra Sverresoga i år 1200, som forteller om hvordan mennene til Kong Sverre ble utraderte av bøndenes tømmervelt i Sogn etter at Sverres menn hadde brent bygdene i Sogn i 1184. Dette slaget skulle ha funnet sted like ovenfor gården Arøy på veien mellom Sogndal og Hafslø. Stedet heter i dag Borgarholt etter den forskansningen bøndene laget for å møte inntrengerne.

Flere andre steder i Norge har også gamle navn som kan settes i forbindelse med "tømmer og steinvelt", som i utgangspunktet skriver seg fra gamle jaktmetoder, hvor verbet "*å gildre*" går igjen som grunnlag for stedsnavn. "*Gildre*" betyr felle eller snare i betydning selvsjudd/utløsning. På vestlandet går dette navnet igjen og knytter seg til flere sagn.

17. Gudbrandsdølenes strategi

Det heter seg at Gudbrand Bårstad med 60 mann lå ovenfor et "mindre tømmervelt", mens Ingebrigt Valle lå med 100 mann langs veien. Totalt var det ca. 500 mann som lå og ventet på skottene. For at de skulle lykkes måtte de ha gått i sine "kampstillinger" allerede den 25. aug om kvelden, mens det var mørkt, og der hadde de blitt liggende urørlige utover neste dag, mens de ventet. Alle felttog har speidere, og det er klart at en større aktivitet i åsryggen straks ville blitt oppdaget.

Gudbrandsdølene gjorde sine forberedelser svært bra med tanke på den knappe tidsfristen. Det ble utplassert folk i ulike grupper under sine lokale ledere, og en hadde nøye avgjort "*timing*" (tidspunktet) for å slå til. Dette er trolig hovedårsaken for et vellykket utfall sett fra nordmennenes side. Hvordan tidspunktet ble avtalt og iverksatt, er selvsagt bare gjetting, men et par sagn omhandler dette, og er gjengitt som forklaring hos de fleste historikere, og borger derfor for en viss sannhetsgehalt - selv om det hele er meget overdrevet og store deler kan trekkes i tvil.

Rytteren på Storøya

Gudbrandsdalslågen er ganske stor og brei nedunder Kringen. Midt ute i elva ligger det ei lang øy som heter Storøya. Sagnet forteller at her hadde gudbrandsdølene plassert de eldste og minst kampføre bøndene, utrustet med noen få børser med løskrutt. Disse skulle ligge utenfor skuddrekkevidden og "skyte" på skottene. Hensikten var å tiltrekke seg oppmerksomhet og avlede skottenes årvåkenhet mot åsryggene ovenfor stien. Samtidig skulle en rytter med et blafrende ildrødt tørkle ri på en markant hvit hest langs øya, parallelt med skottenes fremrykking - for å markere ovenfor dølene som lå i sine ulike stillinger langs åsryggen, hvor langt skottene var kommet. Når så denne rytteren plutselig kastet hesten rundt og red i full galopp tilbake, var det angrepsignalet til bøndene.

Prillarguri

En annen metode dølene skulle ha brukt for å synkronisere seg, var den berømte Prillarguri. Prillarguri er i dag kommunevåpen for Sel. - Kommunevåpenet er ikke godkjent (mai93), og skriver Prillarguri, altså uten r'en, hvilket trolig er feil historisk sett. Forklaringen på det følger senere. Prillarguri het opprinnelig Guri Rinddalen og var kjent som en dyktig blåser på bukkehorn.

Hun hadde klatret opp på Selsjordkampen, en markant fjelltopp på andre siden av Kringen. I dag er nevnte fjelltopp bedre kjent som Prillarguri-kampen. Sagnet forteller at hun hadde fått i oppdrag å spille ulike "slåtter" (musikkstykker) ettersom skottene nærmet seg, samtidig som hun hang et hvitt avlangt tøyestykke utfor fjellsiden. Dette skulle hun rulle inn etter hvert, slik at i det øyeblikket skottene var nedunder åskammen i Kringen, var tøyestykket rullet helt inn. Enkelte forfattere hevder at tøyestykket var et hvitt vadmelsvev. Samtidig som rytteren på Storøya kastet hesten rundt, skulle Guri skifte "slått" og gå over til å spille en avtalt halling. Etertiden ville ha det til at Prillarguri spilte hallingen som en liksalme, og sluttet ikke før Lågen rann rødt av blod. Da stoppa hun, satte seg ned og gråt. Andre forfattere vil ha det til at Prillarguri var sendt opp for kun å speide etter skottene, samtidig som hun skulle avlede skottenes oppmerksomhet med sitt spill. Det fortelles i flere historier at skottene stadig svarte på Guris låter med å spille på sine sekkepiper.

Disse to ovennevnte synkroniseringstiltak er nok mer av god fortellerkunst enn realiteter. Jeg vil heller legge vekt på at tiltakene i seg selv trolig kun var rettet mot å avlede oppmerksomheten, skjønt til og med en slik påstand - som nesten alle historieskrivere refererer til - er også ganske risikabelt. Den kunne fort slå andre veien, og styrke mistanken hos fienden om at noe var forestående.

La nå likevel disse to tradisjonsfortellingene få overleve. De har gått igjen i alle bøker, fortellinger og sagn, - så det ligger trolig en viss form for sannhetsgehalt gjemt her. Og i det minste er det to gode historier, som styrker samholdet i bygde-Norge.

Prillarguri spilte på horn – ikke lur

Selv om Sel har et kommunevåpen hvor Prillarguri bruker en lur, er det mest sannsynlig at Guri brukte et lite kuhorn som tradisjonelt var i bruk i norddalen. Dette kuhornet, som i gammel dialekt het prillarhorn, har kun få hull, men tilstrekkelig til å få frem ulike toner ved hjelp av fingrene - i motsetning til en lur som ikke har samme variasjonsmuligheter. Sagnet sier at Prillarguri fremkalte ulike "slåtter", hvilket skulle være umulig ved hjelp av en lur.

Hvordan har så navnet Prillarguri oppstått? Her finnes selvsagt ikke noe bevis, da hele historien rundt Prillarguri er bygd på tradisjonsfortellinger. En forklaring ligger kanskje i en sammenblanding av ordene "prilla" og "pilar". Gjennom det sås tvil om Prillarguri i virkeligheten eksisterte.

Verbet "prilla" betyr "fingre, spille med fingrene" - og ble mye brukt i Nord-Gudbrandsdalen i gammel tid, men ganske stedsbundet ut i fra dialektnyanser. Enkelte nyanser har lagt seg på "pillar" i stedet for "prillar". Dette er en forklaring på ulik bruk mellom "prillar" og "pillar", men det er "prillar" som er mest korrekt.

18. Tvil om Prillarguri og rytteren på Storøya

Det er stor tvil om Prillarguri virkelig var med. Likeledes rytteren på den hvite hesten ute på Storøya. Slik jeg ser det er det 5 forhold som tyder på at Prillarguri - og hennes rolle - ikke var en realitet - men "*a good story*". Kun ett forhold taler for at Prillarguri virkelig har vært med eller delvis med.

Følgende taler imot at Prillarguri var en realitet:

1. Prillarguri er ikke nevnt i noe skriftlig materiale før Andreas Faye gjør det i Norsk sagn i 1833. Dette er altså første gangen det nevnes at en kvinne hadde noe med striden å gjøre. Andreas Faye sier også at det hele bygger på et sagn med stor usikkerhet rundt navnet. (Rett nok ble kvinner sjelden eller aldri nevnt i middelalderen - men dog...)
2. Etter slaget fikk alle viktige personer i striden takkebrev fra Kongen, samt gaver. Blant annet fikk de til odel og eie flere gårder i Nord- Gudbrandsdalen. En skulle forvente at Guri og rytteren ute på Storøya ville få sitt - om ikke annet i det minste ha blitt nevnt i takkebrevene. Det står ingenting om Guri.
3. Ivar Kleiven forteller i sine skriv at bøndene bygslet en gård til Guri som takk for hjelpen, som for ettertiden ble kalt Pilarviki. Dette er tvilsomt, og forveksles lett med en gård/et stedsnavn som heter Pilarviki, som har sin opprinnelse bygd på ordet "pilar". Navneforsker Olaf Rygh hevder i boka "*Norske gardsnavn*" at gården Pilarviki har sitt navn fra ordet "pilar" som er et dialektord for "liten fisk". Gården ligger ved ei elv, nettopp der elva gjør en sving. "Viki" betyr: bøyning.

Det er ganske lett å dra paralleller mellom de ulike sagn, hvor de forskjellige ord lett kan flettes inn i hverandre helt logisk og derigjennom forsterke sannhetsgehalten. Guri var et vanlig brukt jentenavn i norddalen. Å spille på kuhorn, er ensbetydende med "prilla" - som igjen ligner på gårdsnavnet som inneholder "pilar" - og passer godt inn i sagnet om en gård som ble bygslet av bøndene etter slaget. Kanskje bodde det ei jente i området rundt Pilarviki med navnet Guri?

4. Sagnet som ei jente som ble brukt som "teggiver" og/eller "lokkedue" er urgammelt. Olav Sande, som var en kjent tradisjonssamler på vestlandet, forteller om flere paralleller til sagnet om Prillarguri. Det nevnes også fra Valdres om lignende strategier. Likeledes nevnes igjen slaget mot Kong Sverres menn i 1184, hvor en vakker jente med bar overkropp viste seg i fjellskråningen ovenfor for å tiltrekke seg oppmerksomhet. Hun hadde også en hvit stor duk som hun viftet med og ga tegn til utløsning av et "tømmer og steinvelt".

Et annet sagn fra vestlandet forteller om en mannsperson utkledd som kvinne, som sitter på utkikk og spiller munnharpe, og som på en avtalt slått ga tegn til utløsning av veltet.

5. Avstanden fra et eventuelt tømmervelt i Kringen til toppen av Selsjordkampen, hvor Prillarguri skulle ha stått, er så lang - at det er nesten uråd å kunne bruke et hvitt stoffklede som presis tegngivelse. Dersom det var slik at ho rullet inn kledet etter hvert som skottene rykket frem, måtte ho ha et temmelig langt tøyestykke - og jeg hevder bestemt at ingen i Gudbrandsdalen på den tiden hadde så lange stykker - eller kunne lage det på så kort tid som var til rådighet.

Ett forholdet som taler for Prillarguri:

Det som likevel gjør at det må ha vært noe med Prillarguri og rytteren på Storøya - er selvsagt sagnet i seg selv. Rett nok er det en "god historie", men den må ha et grunnlag, og at det har

vært noe tilsvarende er derfor trolig. Vi må innrømme tradisjonsfortellerne i Gudbrandsdalen såpass.

At ei jente, eller kanskje var det en gutt, alene eller sammen med en eller flere familier flyktet opp på en høy fjelltopp - som kunne vært Selsjordkampen - er helt logisk. Det ble gjort oppover hele dalen. At en av disse hadde med seg et prillarhorn, og spilte på det, er like logisk - og at det ga gjenlyd mellom de trange bergene ved Otta, er også helt naturlig i dobbelforstand. Noen merket seg rett og slett lyden fra fjellet, og nevnte det etter slaget - og så ble sagnet til - godt forsterket gjennom gården med tilsvarende navn - og tilknyttet andre sagn og/eller hendelser på den tiden.

Arnund Helland skriver i "Norges land og folk": "*Men fortellingen om Prillarguri, som egentlig ikke berører dølenes krigerske fortjenester, kan neppe sies å tilhøre den utvilsomme historiske virkeligheten*". - Kjell Bondevik skriver i "Studiar i norsk segnhistorie": "*Ho (Prillarguri) bør gå ut or saga og inn i segneverda*".

Jeg har tro på at vi har godt av historien om Prillarguri. Det gir psykisk samhold og styrke. Det skader ikke med litt overdrivelse fra ellers mørke tider, så får heller alle "*forståsegpåere*" mene hva de vil. - Gudbrandsdalen skal være stolt av sitt sagn om Prillarguri og Sel kommune stolt av sitt kommunevåpen. Det er et flott og verdig kommunevåpen som vitner om en nødvendig nasjonalromantikk og styrker dølene i troen på seg selv, sin natur og sin trang til å leve fritt og selvstendig. Det er noe traust og stort med Prillarguri, som betyr mye for oss med røtter til Gudbrandsdalen.

19. Rondastakken

De fleste kjenner rondastakken, som ikke direkte er en bunad på linje med de øvrige, men mer et "hverdagsplagg" som brukes på linje med en bunad. Rondastakken har fått et nasjonalt preg over seg, og symboliserer mer enn noe annet klesplagg "*det selvstendige og kraftfulle Norge*" gjennom sin opprinnelse fra ulike gårdssamfunn i fjell-Norge.

De lærde strides om rondastakkens opprinnelse, men det vil ikke være galt å si at den utgaven som vi kjenner fra utallige festlige anledninger, bl.a 17-maitoget, har sin bakgrunn fra skottenes kilt. Men det vil være like rett og si at skottene har tatt hovedmønsteret/kilten fra Norge flere hundre år tidligere. Eller sagt på en annen måte: nordmennene tok med seg mønsteret fra Vågå og slo seg ned i Skottland. Det er nemlig et faktum at alt fra vikingtiden hadde de ulike gårder i Sel og Vågå sitt eget gårdsmønster, som er opphavet til de ulike mønster som går igjen i de forskjellige "klanene" i Skottland.

Rondastakken har ikke tatt sitt navn direkte fra fjellpartiet Rondane, men har likevel en sammenheng. Begge tar sitt utgangspunkt i det gammelnorske ordet "*rond*" som betyr "*stripe*" - i den forstand en slags rand. I fjellet kjenner vi igjen dialektordet "*rande*" - et mindre fjellparti slik det fremkommer som bølger/striper i horisonten eller skyggen under selve stortoppene, eller som mindre avlange knauser med utsyn over en fjellvidde.

20. Bredon Segelstad - Sinclairs banemann

Bredon Segelstad, som var den beste skytteren i dalen, hadde plassert seg svært strategisk da han var utpekt til å felle Sinclair. Det fortelles at alle visste hvem Sinclair var (?), og at han

red fremst på en svart hingst. Tradisjonen forteller videre at Bredon ikke stolte på en vanlig kule, men hadde tatt noen knapper som var arvestykke i sølv og omgjort de til en kule for å drepe Sinclair.

Da Sinclair kom ridende på sin svarte hest, ble han skutt over venstre øye av Bredon Segelstad på meget kort hold, slik de fleste skottene ble som falt for ei kule eller ei pil. Det fortelles i boka til Andreas Austlid at første skuddet klikket og Bredon måtte lade om. Likeledes forteller Austlid at Sinclair ropte ut idet han ble skutt: "Bredon Segelstad og børsa hans". - Dette vitner om at sagn har fått overleve i fred som de reelle eventyr de ofte er - for ingen kan selvfølgelig tro på noe slikt. At sagnet har oppstått kan selvsagt tas til inntekt for en sammenblanding med det sannsynlige i at skottene hadde gode speidere eller hadde tatt fanger blant dølene som fortalte hvem som hadde gevær i dalen og hvem som var gode skyttere, og at i det kampene begynte, kom det et eller annet rop som ga tilkjenne den informasjonen skottene satt på fra forhørene av døler tatt til fange.

På en minnestein fra Skottetoget står det at Sinclair ble skutt av bøndenes leder, Bredon Segelstad. Dette er ikke riktig. Rett nok var det Bredon som skjøt, men han var ingen leder. Leder for bøndene var lensmannen i norddalen Lars Hage, lensmannen i Ringeby Per Randkleiv og bonde og senere lensmann i Vågå, Tord Hamar. Fogden i Gudbrandsdalen, Lars Gram, lå 5 mil lengre sør ved Bergilskleiva, i lag med bønder fra Gausdal og Øyer. Disse kom aldri i kamp.

Etter slaget i Kringen ble Bredon Segelstad "syk". Han gikk alltid med geværet på seg, selv inne i kirken. Han ble erklært farlig og sinnsforvirret, og ført til fengsel i København for en kort stund.

21. Slaget ved Kringen 26.aug 1612

Selv om strategien rundt synkroniseringen kanskje er noe overdrevet, er det ikke tvil om at dølene hadde lagt mye inn på å starte angrepet likt og satset alt på ett kort i form av et overraskelsesmoment. De måtte også ha hatt flaks eller meget gode kjennskap til skottenes fremrykking dagene i forveien. En skal huske på at ca. 60 skotter utgjorde en fortropp denne onsdagen, hvilket måtte bety et spenningsmoment i relasjon til de forventede signalene. Skulle angrepet starte med denne fortroppen eller senere? Det heter seg at en Audun Skjenna fra Sel fikk i oppdrag å dra nordover å speide. Han fikk selvsagt se at skottene kom med en fortropp på 60 mann, men hvordan kunne han få varslet alle som lå langs veien og ellers oppetter åsen, - og hvordan kunne lederne for bøndene få varslet rytteren på Storøya og Prillarguri. Skal en henge seg på det usannsynlige sagnet, så har trolig rytteren på Storøya og Prillarguri oppdaget fortroppen for lengst - og tenkt likt i så måte.

Fortroppen fikk passere fritt - og oppdaget ikke bøndene der de lå gjemt langs stien og i åssiden. Fortroppen lå på dette tidspunktet så langt foran at da kampene startet var de kommet langt forbi Kringen og helt frem til Solheimgårdene. At de, etter at slaget hadde begynt, ikke returnerte, er vanskelig å forklare, men trolig ble de oppholdt av en mindre norsk styrke som satte etter den skotske fortroppen da denne passerte.

Hvorfor var skottene så lite årvåkne ?

Det som forundrer mer, er spørsmålet om hvor de skotske speiderne var den dagen? Her skulle skottene igjennom en åskam besatt med tett skog, underforstått: ypperlig for bakholdsangrep. Hvorfor var skottene så lite på vakt? De visste at nordmennene var der fremme et sted, og at antallet tilkomne bønder økte for hver mil. Skottene burde ha vært mer på vakt. Hvorfor var de ikke årvåkne ? Var det virkelig noe som avledet oppmerksomheten eller gjorde at de følte seg så trygge ? Her har selvsagt sagnene sin berettigelse og sannhetsgehalt.

Da kampene startet var det ca. 500 bønder mot ca. 275 skotter. Fortroppen på ytterligere 60 skotter kom som nevnt ikke til unnsetning. I en fortellingsbok av Ivar Kleiven fra Vågå heter det at kampene raste i 90 minutter, mens andre hevder det hele var over på 30 minutter. Trolig er 30 minutter det mest korrekte. Det er klart at et eventuelt tømmervelt ikke kunne radere ut 1/3 av skottene, slik Ivar Kleiven skriver. Trolig eliminerte et mindre tømmervelt to-tre skotter, og effektivt hindret retretten. Skottene gikk regelrett inn i en trang passasje, hvor det lå bønder overalt, som på kort avstand med pil og buer, armbrøst, samt enkelte børser fort gjorde det av med en del skotter. Dette, sammen med at Sinclair raskt ble skutt, minket kampviljen hos de skotske tropper betraktelig - og en viss form for avmakt og panikk grep om seg. Bøndene hadde heller ingen lang marsj i beina, slik skottene hadde, så fysisk sett utjevnet styrkeforholdet seg i så måte mellom de relativt unge skottene og de gamle bøndene fra Gudbrandsdalen.

Enkelte skotter klarte selvfølgelig å stikke av da de så hvordan utfallet ble. Blant annet klarte kaptein Hay og noen få andre skotter å bryte seg igjennom ringen av døler og flykte til fjells. Men å flykte fra lokalkjente og fjellvante bønder er en umulig oppgave, og de ble fort innhentet og drept på stedet.

Nærkamper

Det er på det rene at det måtte ha oppstått enkelte nærkamper, men disse var av liten betydning for utfallet. Likevel er det flere historier som omhandler Arne Gunnstads innsats. Han var fra Ringebu-traktene og kjent som en umåtelig sterk kar. Det sies at han hogg ned for fote, og at det så ut som han stod og kløvde rågran hjemme eller skar halm.

Det er klart at enkelte bønder var i besittelse av hjullåsgevær. Disse ble tatt i bruk allerede i 1566 da Erik Rosenkrantz og 1500 mann kom trønderne til unnsetning etter at svenskene hadde inntatt Trondheim under sjuårskrigen. Men fremfor alt var det de såkalte "tessak"-våpnene som bøndene brukte. Det er økser og sverd til bruk for "hugg" i motsetning til andre type våpen som er tiltenkt "støt", hvilket krever en annen trening og våpenkunst enn det bøndene var vant til.

Kampen

Resultatet måtte bli som det ble, ut i fra at 500 mann i kampklare stillinger, innrettet på meget kort avstand, enkelt og greitt utraderte fort ca. 275 mann på første skudd, hugg eller kast, uansett våpen. Dølene visste at skottene ville måtte passere på en lang rekke, med en eller toppen to mann side om side. Dertil kom kvinner, barn, intendantur, utstyr o.l, slik at fra første til siste skotte måtte det bli en rekke på 200 -300 meter. Det var med andre ord kun for

bøndene å legge seg langs veiens hele strekning - og slå til på samme tidspunkt. Dette tidspunktet som er omhandlet vedrørende Prillarguri og rytteren ute på Storøya, kunne like godt vært iverksatt av en leder som lå strategisk til i åsryggen - og utløste det første skuddet som et signal. Dette er vel det mest troverdige. Likevel må det sies å være en fulltreffer i dobbelforstand. Først en nøyaktig plassering av de ulike stillinger og menn. Dernest unngå å bli oppdaget, og sist - men ikke minst - å bevare roen og nervene gjennom hele natten og halve neste dag i urørlige posisjoner. Husk dette var uøvde eldre bønder. Men som gudbrandsdøler flest var de sikkert trauste, rolige naturfolk, med evnen til å utnytte naturens egne forsvarsverk, samt vant til samme tålmodigheten som fjellet selv.

Fortroppen som ble totalt avskåret, ble raskt innhentet på gården Solheim. Først la de fra seg våpnene, men da de så at det var kun noen få bønder som kom etter, tok de opp kampen, men hadde ingen mulighet etter som flere bønder kom til. Peder Klungnes var med i fortroppen, og holdt på å bli drept da bøndene tok også ham for å være skotte.

Fru Sinclair

Historikerne er ikke enige om fru Sinclair var med eller ikke. Rett nok var det med enkelte kvinner og barn under felttog på den tiden. Men tallet var trolig ikke stort, kun et lite antall med "gledespiker". En fortelling går ut på at fru Sinclair hadde sneket seg ombord uten mannens viten. En annen går ut på at det ikke var Sinclairs kone, men en elskerinne. En tredje forteller at kvinnen var en heks. Det som historiene synes å være enige om er at det var med en kvinne som hadde et lite barn i armene.

Det fortelles at Guri Krukke, datter til den mektige krukkebonden i Heidalen, nektet sin forlovede Kjell Fjerdingsgrein å dra til Kringen. Men da hun fikk rede på at fru Sinclair var med, og hadde et lite barn, forandret Guri standpunkt og bestemte at forloveden skulle dra for å berge barnet. Denne fortellingen viser også at gudbrandsdølene hadde full oversikt over fienden, både antall og delvis hvem som var hvem. Sammen med utfallet av slaget synes det merkelig at ingen i ettertid direkte kunne slå fast det eksakte antall skotter som var med under felttoget. En forklaring kan være at det under striden var et større antall skotter som kom seg unna og direkte flyktet - og tok seg ut av landet.

Under striden ble barnet drept av et streiffskudd, og fru Sinclair klamret barnet fast til seg mens hun red fremover. Da Kjell Fjerdingsgrein sprang fram for å ta barnet, trakk fru Sinclair frem en dolk og stakk den i ryggen på Kjell, slik at han døde. Dolken fikk Guri Krukke etterpå, og det ble påstått at den hadde kraft til å lege sår. Dolken befinner seg nå på Maihaugen.

Hva som skjedde med fru Sinclair er også todelt. Den ene historien går ut på at hun ble drept av en kamerat til Kjell og fløt nedover Lågen. Den andre er at hun overlevde, tjenestegjorde på en gård, og kom senere over til Skottland igjen. Sistnevnte er nok den mest troverdige, da det i en prestebok i Vågå fra 1731 står at Fru Sinclair ble vinteren over i Gudbrandsdalen og bodde på gården Glømen i Øyer.

Sinclair brente krutt i neven

Et av sagnene går ut på at Sinclair hver morgen brente krutt i neven. Dersom det slo utover ville alt bli bra den dagen, men slo det innover mot brystet ville det bety ulykke. Da Sinclair fulgte sin vane om morgenen utenfor våningshuset på Romundgard i Sel den 26. august 1612 forteller sagnet at kruttet slo inn mot brystet.

Dølene drar hjemover igjen

Da vagværene var på vei hjemover møtte de en del bønder fra Lom. Det utviklet seg til slåsskamp da vagværene beskyldte lomværene for å være feige og med vilje ha blitt for seine til å delta i kampen.

Det fortelles også om to Skjeldkvaalsbrødre fra Lalm som bega seg mot Kringen etter at budstikka hadde vært innom. Men på veien satte de seg på en bakketopp og så utover dalen. De ble der og da enige om at det ikke var deres krig og dro hjem igjen. Denne bakken fikk senere navnet "rådsbakken", og grenda guttene korn fra ble uglesett i flere generasjoner etterpå for sin feighet.

Skrinet til Sinclair ble tatt av en døl som het Jørand. På veien hjemover til Heidalen stanset Jørand for å hvile og få seg litt mat på gården Brenden. Han lot kløvet stå utenfor, og tok seg god tid med måltidet. Da han kom ut igjen var skrinet stjålet. Fra denne hendelsen har heidølene fått ordtaket "å gjøre Jørand-måltid", underforstått: ta seg lengre matpause enn det som er nødvendig.

En dovring ved navnet Per Killi kom hjem igjen og skrøt av at han ikke hadde løsnet et eneste skudd. Dette syntes naboen var feigt, og gikk løs på han for å drepe ham.

Hvorfor gikk skottene i fella ?

For undertegnede er det merkelig at skottene gikk så til de grader i garnet. De måtte da ha foran seg et visst antall speidere. Som tidligere bevist hadde offiserene alltid omgått potensielle naturfeller hvor bakholdsangrep kunne finne sted. Kringen i seg selv er så liten, knappe noen hundre meter, slik at en rekognosering skulle være fort gjort. Det er vanskelig å tro at Prillarguri eller andre ting skulle distrahere Oberst :Ramsay, kaptein Sinclair og de andre lederne så til de grader at de glemte seg bort militærstrategisk.

En forklaring kan være at Ramsay var blitt overmodig. De hadde kommet seg forbi de naturlige "kamparenaer". Var de sikre på at bøndene bare flyktet og ikke vil ta opp kampen ? Skottene visste at de fleste unge bondesønnene alt hadde forlatt Gudbrandsdalen og allerede var i kamp sørpå. Hadde Selsmyrene inspirert skottene til å tro at nå var det like frem til Hedemarken i et terreng som ikke naturlig lå til for bakhold ? Eller hadde fortroppen og speiderne gjort for dårlig arbeide? Trolig var det her skottene feilet.

22. Etter slaget

Da slaget var over stod det igjen totalt 134 skotter. I overkant av 200 skotter ble altså drept i selve slaget i Kringen. I de bøker jeg har lest har tallet over norske falne vært konstant 6. Nå skal en være klar over at sårede og hardt sårede - som kanskje døde senere - ikke fremkom i de statistikker som ble utarbeidet i forbindelse med kriger i mellomalderen. En regnet bare de som konkret falt i selve kampen.

Etter en kort diskusjon, bestemte Lars Gram og lederne for bøndene at fangene skulle bringes til Akershus festning. Dette var det stor motstand mot blant de fleste bøndene som mente at skottene ikke fortjente å overleve slik de hadde herjet, plyndret og drept nord i dalen. Flere av bøndene var harme over å måtte dra hele 25 mil til Akershus, og det midt i onna. Kongen hadde vel nok å fø på, sa de. Det viser seg fra flere kilder at diskusjonen som fulgte hadde

som grunnlag hva skottene hadde gjort lengre nord. Det virker derfor igjen noe underlig at stattholder Enevold Kruse kunne rapportere til Kongen at skottene hadde gått fint frem.

På den tiden hadde en også et helt annet syn på fanger. Å bli tatt til fange var i mange kriger ensbetydende med å bli drept. Det var derfor naturlig at noen foreslo å likvidere samtlige.

116 Henrettet

Da fangetransporten utpå kvelden kom til Klomstad gård nord av Kvam, ble fangene låst inne på låven. Her forteller sagnet at bøndene tok til å feire seieren og ble ganske beruset. Det fortelles videre at bøndene ble mer og mer opphisset og ropte på blod - særlig etter at Peder Klungnes hadde fortalt om drap, voldtekter og andre fæle ting skottene hadde utrettet under felttoget. Resultatet av denne opphisselsen, trolig kombinert med beruselsen, førte til at bøndene overså ordrene fra lensmann Lars Hage, fogden Lars Gram og de andre lederne, - og regelrett tok ut en og en fange, stilte han opp mot låveveggen og henrettet vedkommende på stedet. Noen av fangene døde ikke av kuler, men måtte stikkes i hjel - trolig hadde de brynjer under vesten.

Nå er jeg ikke så sikker på at alle lederne var typer som oppfordret til "måtehold" og overlevering til Akershus - og at det var kun de menige bøndene som ropte på blod og hevsn. Men historien blir lett slik den ble. Det er nemlig lederne som også har skrevet den - og sikret sitt eget ettermæle. Jeg minner om Lars Hage's ord før kampen om å drepe hver eneste en.

Om det var rusen som avtok eller lederne som fikk satt en stopper for massakren - skal være usagt - men da bøndene stoppet utpå morgenvisten var det igjen kun 18 fanger av i alt 134, - altså ble 116 skotter henrettet på Klomstad ved Kvam natta etter Kringenslaget.

Årsaken til massakren

Denne massakren er ikke det gudbrandsdølene ønsker mest som ettermæle, og som i ettertid har dempet noe av glorien rundt slaget i Kringen. På den annen side kan den forklares med en form for logikk og rettferdighet. Jeg er ikke så sikker på at de var så beruset som historiene vil ha det til, selv om logikken skulle tilsi en form for feiring. De fleste hadde vel nok med seg og sine de nærmeste timer etter et slikt slag. Dette var på ingen måte hverdagskost selv for psykisk hardføre fjellbønder.

Først ville de nok varsle sine nærmeste, samt ta hånd om sine sårede. Jeg tror ikke folk i Gudbrandsdalen på den tiden var så vant til slike hendelser - at det ville føre til en overberuset feiring på stedet. Men at enkelte nok var beruset er nok hevet over enhver tvil. En annen årsak nevnes: nemlig at Per Klungnes hisset bøndene opp til å drepe fangene ved å fortelle hvor brutalt skottene hadde herjet i Lesja og Dovre. At Per Klungnes var tilstede på Kvam er etter min mening en myte. All logikk og fornuft tilsier at Per Klungnes var mer enn glad for å overleve, og tok straks snarste veien hjemover. Han ville aldri brydd seg med hva som skjedde med fangene som da var bestemt skulle sendes til Akershus - og alt var på vei. Hvorfor skulle Per Klungnes bli med 15 km sørover til låven på Klomstad når han vitterlig skulle nordover til sine kjære ?

300 nordmenn henrettet av svenskene

At nordmennene henrettet fangene på stedet utenfor låven på Kvam må heller sees ut i fra den tid man levde i og dermed i lys av de hendelser som nettopp hadde berørt flere familier i Gudbrandsdalen. Den 27. februar samme året - altså kun 5 måneder tidligere, hadde Gustav Adolf gitt Oberst Jesper Krüge ordre om å innta Nya Lørdøse by og slott, samt brenne byen og alle festningsanleggene. Her lå blant annet flere hundre nordmenn i lag med tyske leiesoldater og forsvarte garnisonen. Av en eller annen årsak deserterte tyskerne og gikk over til svensk tjeneste. Nordmennene ble derfor slått. Svenskene - med god hjelp av nevnte tyske leiesoldater - massakrerte alle 300 nordmennene - der iblant flere fra Gudbrandsdalen. Dette skjedde i Nya Lørdøse kirke ved Gøtaelven den 27. februar. Skottemassakren var altså en klar parallell. Svenskenes ugjerning 5 måneder tidligere satt friskt i minne - og hevnen ligger latent hos de fleste - selv om det direkte rammer feil personer. Indirekte var skottene som gikk i leie for svenskene å betrakte som svensker, og flere bønder hadde trolig mistet nære slektninger i massakren 5 måneder tidligere - kanskje sine egne sønner. Ropene etter blodhevn kan forstås.

23. Hva skjedde med skottene som overlevde ?

De skotske offiserene som overlevde, Oberstløytnant Alexander Ramsay, Kaptein Henry Bruce, Løytnant James Moneyppenny og Løytnant James Scott - ble sendt til Akershus og til København. Senere kom alle hjem til Skottland og gikk fri. Her forsvinner de også ut av historien. Andrew Ramsay derimot, bror til Alexander Ramsay - som stod for vervingen i Skottland, fikk all skyld og ble straffet med landsforvisning. Rolf Rasch-Engh hevder i sin bok at årsaken til at de skotske offiserene slapp unna straff i København og fikk dra hjem, skyldes den engelske sendemannen i København, Sir Robert Anstruther. Han fikk nemlig ordnet det slik at forhørene av skottene - som fant sted på Rosenborg slott - ble foretatt i nærvær av kun Brede Rantzaus, Christian Friis og ham selv.

Av de 18 skottene som kom fra det med livet i behold fortelles det at en av skottene tok arbeid på en storgård i Vågå. En dag han var med bonden i skogen, ble det krangel. Skotten hevdet at de kunne ha klart å banke nordmennene. Bonden ble så sint at han slo skotten i hjel på stedet.

En annen skotte ryddet seg en liten gård i Vågå, og etterslekten lever fortsatt på gården som i dag heter Skotlien.

En tredje skotte tok seg arbeid på gården Veikle i Fron, .men trivdes så dårlig at han reiste siden til Skottland. Herfra kom det noen år senere et knippe med sølvskjeer som takk for livet. Disse tilhører fortsatt familien.

Ei jente som var med felttoget, fikk seg arbeid i Oslo, - hvor hun senere traff på Lars Hage.

En skotte som ble tatt i forvaring hos Ingebrigt Valde i Vågå ble senere glassmester. Etter noen år kom det en vakker farget glassrute som takk til "livsfaderen". Dette vinduet var lenge i huset på gården, men befinner seg nå i den britiske kirken i Oslo.

En skotte klarte under angrepet å komme seg over Lågen, og flyktet vestover. Utpå kvelden kom han vettskremt og medfaren til Ellingsbø i Heidalen. Her ble han tatt vare på, og ble på gården i over 4 år. Senere slo han seg ned i Oslo som gullsmed.

James Matheson var skotsk sersjant, som etter Kringen gikk i dansk krigstjeneste og ble oberstløytnant. Han kom senere til Trondheim. Under slaget flyktet denne James Matheson nedover dalen og kom til gården Steig i Hundorp, som den gangen var fogdegård og sete for fogden i Gudbrandsdalen. Her bodde fogden Lars Gram, som var dalens øverste leder. Skotten ble sperret inne, men etter en stund fikk han gå fritt, og året etterpå giftet han seg med datteren til Lars Gram.

Andre av skottene tok tjeneste for danskene, og kjempet i slag på vestkysten av Sverige i slutten av Kalmarkrigen.

Det går sagn om en skotte som gjemte seg i mange år i Trollheimen. Her bodde han i ei hule i Svartådalen som en villmann og monster av en fyr sammen med to dresserte ulver. Etter noen år i villmarka røvet han til seg ei vakker ung jente som var budeie på ei seter. Noen år senere var to brødre på jakt. De fant jenta i ei stor hule, og forsøkte å flykte hjem til bygda med henne, men ble innhentet av skotten og hundene. Brødrene klarte å drepe skotten og den ene hunden, men den andre hunden bet i hjel jenta. Under striden kom det et stort snøras og begrov alle unntatt den yngste gutten. (En person måtte jo overleve for å fortelle "historien").

Likeledes fortelles det ulike sagn og historier om skotter som deserterte under marsjen oppover Romsdalen, og som ble tatt i forvaring av lokalbefolkningen.

24. Bevarte gjenstander fra skottetoget

Øksbladet fra øksa til Lars Hage, som han støtte i gulvet i Dovre kirke for å påkalle oppmerksomhet etter at budstikka var kommet, - befinner seg på Maihaugen.

Dolken som Guri Krukke fikk, og som hadde drept hennes forlovede, er en vanlig lanseknekt-dolk fra 1500-tallet, og befinner seg nå på Maihaugen.

Flere sverd befinner seg også på Maihaugen, blant annet et med rikt sølvbelegg - og som trolig har tilhørt kaptein Hay.

En skottetromme var i mange år på gården Melheim i Bredebygd. Er nå i lag med de andre gjenstandene på museet. Fra Øygarden på Dovre har det kommet et pengeskrin til museet som har tilhørt skottene. Flere deler fra en soldats utrustning finnes også på Maihaugen, blant annet en hjelm.

Sinclair's pistoler befinner seg på Nationalmuseet i København. De ble i 1690 oversendt Kong Kristian V av general Johan Vibe.

Et gevær som var i Bredon Segelstads eie i mange år skal ha tilkommet en greveslekt Thott i Danmark.

Forsvarsmuseet på Akershus har flere våpen fra skottetoget, blant annet hjullåsgeværer og lochaberøkser. Hjullåsgeværene er mellom 2 og 2,2 meter lange.

25. Hva skjedde med skottene som ble drept ?

Alle skottene som falt og/eller ble massakrerte ble lagt i en fellesgrav utenfor låven på Klomstad i Kvam. Stedet heter den dag i dag Skottehaugen. Sinclair ble ført til kirken i Kvam, men bøndene mente han ikke fortjente kristen jord, slik at de begravde ham utenfor kirkegårdsmuren. Kirken er siden blitt flyttet, men fortsatt forefinnes Sinclairs grav og gravstøtte på Kvam.

26. Hvorfor ble Sinclair "kjendis" og ikke oberst Ramsay ?

Hvordan kan det ha seg at en vanlig kaptein blir gjenstand for slik omtale - og fikk sitt navn i historien - og ikke obersten og hærføreren selv. Sinclair hadde ikke gjort noen heltedåd eller annet som skulle kvalifisere til et rykte. Eller hadde han det?

Her er det kun rene spekulasjoner - men tross alt inneholder de trolig visse "logiske" forklaringer:

- i) Sinclair red først, underforstått: høvdingens plass.
- ii) Eneste offiser som falt i slaget.
- iii) De andre gjorde øyeblikkelig den drepte Sinclair til sjef i håp om at det ville lette på omstendighetene. Det var sjefen som alltid var ansvarlig - de andre lydde bare ordre og håpet derfor på nåde.
- iv) Ryktet om at Sinclair var Jarl eller av jarleslekt fra Norge. Det er vel også i ettertid brakt på det rene at Sinclair var ætling etter Norges siste Jarl, Orknøyjarlen.

27. Tallenes tale

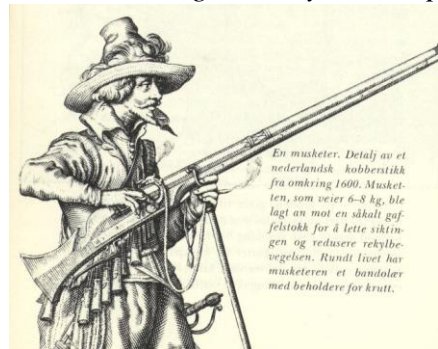
Mønnikhovens totale felttog:	1200
Antall nederlandske soldater:	900
Antall drepte nederlendere:	Ukjent
Trøndere som skulle stoppe Mønnikhoven:	1500
Trøndere som mistet livet:	Ukjent
Brente gårder gjennom Stjørdalen:	12
Skottenes felttog:	ca.350
Skotske soldater:	ca.335
Gudbrandsdøler som skulle stoppe skottene:	ca.500
Skotter som falt i slaget i Kringen:	ca.200
Skotter som flyktet og korn seg unna:	Ukjent
Skotter som ble tatt til fange:	134
Skotter som ble massakrerte etter slaget:	116
Skotter som overlevde massakren:	18
Gudbrandsdøler som falt i slaget i Kringen:	6

Hva skottetoget og Mønnikhoven etterlot seg av tragedier er ikke lett å anslå. Vi vet fra oppgjørprotokoller i Trøndelag hvordan Mønnikhoven brente gårder. Men vi vet lite om plyndring, voldtekt og drap forøvrig.

Til inntekt for de som hevder at skottene gikk humant frem vises det til en rapport fra Stattholder Enevold som skriver at skottene ikke brente, plyndret eller drepte noen på sin ferd frem til Kringen. Nevnte rapport ble skrevet 17. september, knappe tre uker etter slaget. Dette er for naiv bevisføring. - Rapporten fremkommer selvsagt som et resultat av forhørene av de 18 skottene som overlevde, og trolig mest fra de ansvarlige offiserene. Med tanke på hva som oftest skjedde med fanger på den tiden, samt hva som ligger latent hos alle mennesker, er det klart at disse offiserene minimaliserte sine egne plyndringer, - for plyndringer måtte ha funnet sted. Det var nemlig en viktig del av ethvert felttog. Det finnes ikke et eneste felttog i historien som ikke har etterlatt seg tragedier ovenfor sivilbefolkningen. Plyndring, voldtekt og avstraffelser har alltid vært en del av en feltsoldats liv, - og spesielt blant leiesoldater i mellomalderen.

28. Sammenligning mellom innsatsen i Kringen og i Stjørdalen

For å rettferdiggjøre trøndernes innsats - eller rettere sagt mangel på innsats - fremhever ofte trønderne i sine "forsvars skriv" vedrørende Kalmarkrigens norske innsats følgende. (Sitat fra Jon Leirfald): *"Det er en ting som historieskriverne ser ut til å ha oversett, når det gjelder å sammenligne det som skjedde med de to hæravdelinger. Både mengdemessig og kvalitetsmessig var det stor forskjell på skottene og nederlenderne. Oberst Ramsay's og Sinclair's avdeling var neppe på stort over 300 mann, mens Mønnikhoven hadde 8-900 med seg - i enkelte bøker står det hele 1200 mann. Forvekslingen skyldes trolig at det var ca. 900 leiesoldater og 300 andre, skyssfolk, kvinner og barn. Soldatvervingen i Skottland skjedde mot kongens vilje og ble til slutt stoppet av myndighetene. Skottene ved Kringen var en uøva hop av tvangserva folk - fanger tatt ut av fengslene, landveistrøvere og landstrykere. Våpen var det dårlig med, for det var meningen at de skulle utrustes når de kom frem til Stockholm. Mønnikhovens folk som kom igjennom Stjørdalen derimot, var de beste yrkeskrigere som fantes i Europa, leiesoldater som i årevis hadde deltatt i de store krigene der nede. Han hadde fått støtte av myndighetene i Nederland da han verva soldatene, og avdelingene var satt opp krigsmessig med tung utrustning, 600 av dem hadde musketter, det vil si de tyngste geværene som den gang fantes".* (Sitat slutt).

En slik vurdering fra en amatørhistoriker og trønder er forståelig nok - og inneholder sikkert korrekte påstander - men at de profesjonelle historikerne har oversett dette er en drøy påstand. Trolig viser det heller at historikerne har vurdert styrkene og deres relaterte innsats annerledes enn en patriot blant lokalbefolkningen i den bygda som "slapp nederlenderne igjennom".

Ingen hærfører drar på felttog uten soldater og våpen

Det hevdes at skottene omtrent ikke hadde våpen med seg, da de børser som ble beslaglagt etter Kringen ikke hadde skotske merker. Dette er trolig kun bortforklaringer. Flere funn fra

Kringen, som i dag befinner seg på Forsvarsmuseet på Akershus, tyder på at skottene hadde nok våpen med seg. En hær uten våpen er ingen hær, og det er naivt å tro at Ramsay ville våge å marsjere gjennom fiendtlig landskap i flere uker uten å kunne forsvare seg.

Å henvise til at skottene kun var et pakk av røvere, kriminelle og tidligere fanger, som var både uøvde, umotiverte og våpenmessig forsvarsløse, er å fjerne seg fra all virkelighet og nekte å innse enkelte vesentlige fakta. Nemlig: Blant skottene var det flere soldater med krigserfaring og dermed profesjonelle leiesoldater. Skottene var ledet av flere offiserer med lang krigserfaring fra kontinentet. I en forhørsprotokoll hos riksrådet i Skottland bevitnes at Oberstløytnant Ramsays kompani bestod av 100 fullt bevæpnede soldater, såkalte profesjonelle "militis". Disse i seg selv var verdt mer enn flere hundre utrente gamle bønder militært sett.

Dersom skottene var så lite bevæpnet og utrente, hvorfor planla de da å dra over Hedemarken, slik Sinclair i henhold til flere historikere hadde hevdet flere ganger var felttogets tentative rute. Det var ikke lenge siden Hamar og domkirken ble brent og plyndret av utenlandske tropper. Sinnet var meget stort hos hedemarkingene. Motstanden ville bli meget stor. Det ville for en ubevæpnet hær vært mer logisk å tatt veien via Dombås, Hjerkin, Follidal og så over Tynset. Dette var et alternativ skottene kjente godt til ifølge Rolf Rasch-Engh.

3 - 4 mil pr. dag

Sist, men ikke minst: Hvordan kunne en utrent gjeng, med umotiverte kriminelle og fanger ta seg frem fra Klungnes i Romsdalen til Kringen på 6 dager. Det tilsier over 3 mil pr.dag i ulendt terreng, hvor de att på til måtte klatre til fjells og ned igjen for å omgå strategiske forsvarsfeller. Dette var et meget, meget høyt tempo til å være .et felttog på den tiden, hvor de fleste tok seg frem til fots bærende sitt eget utstyr, mat, klær m.m., samt besørge egen underbringelse på alle vis, inkl. rov og plyndring. Når skulle de få tid til alt dette dersom de var utrente ? Kun trenede motiverte mannskaper med tro på seg selv, fryktløse og bevæpnet, ville makte et slik tempo. Dette til ettertanke. Gudbrandsdølene hadde flaks. Men samtidig utviste de den kløkt og kampvilje som gjør dølene til hva de er, og ga grobunn for nasjonal tro på seg selv og sin selvstendighet.

29. Selvstendighet og nasjonalfølelse

Stjørdal ble kontinuerlig utplyndret som et resultat av stadige hærvandringer til og fra Sverige. Gudbrandsdalen på sin side hadde ikke de gjentagende vandringene gjennom sitt dalføre, og så mer eller mindre på alle som forstyrret dagliglivet som "fiender". I motsetning til Gudbrandsdalen - som alltid har ligget skjernet - har Trøndelag vært en evig kamparena gjennom historien. Ikke bare har denne smale stripen vært en naturlig vei til og fra "stormakten" Sverige - som mer enn noen annen nasjon i Nord-Europa har yndet å være "stor" - og gjennom det stadig ligget i krig med noen. Sveriges stormakt sluttet for alltid i 1718 da Trøndelag igjen spilte en avgjørende rolle, nemlig med Armfeldts mislykkede felttog hvor 4 273 soldater ble liggende igjen i en krig uten kamper.

Så vel trønderne som gudbrandsdølene har alltid stått for selvstendighet, og har heldigvis alltid hatt vanskelig for å akseptere "det nye". Denne konservatismen skyldes trolig deres sterke stilling blant "hovene" fra vikingtiden. Nord-Trøndelag har gjennom sitt frodige spiskammer og korte vei til Sverige vært ufrivillig vertskap for utallige felttog som gjennom sin selvtækt har lagt gårder i ruiner. Ingen annen landsdel i Norge har lidd mer enn Nord-

Trøndelag - og spesielt bygdene rundt Stjørdalen. Men trønderne har stått på og bygd sine bygder opp igjen gang på gang.

Det typiske for gudbrandsdølene ligger i deres evne til å samles til motstand mot enhver inntrenger. Dette går igjen gjennom historien fra de store vikinghov og like frem til annen verdenskrig. Gudbrandsdalen har ofret alt for sin tro og sine mål, og det ligger en latent offervilje i bygdene. Dette gjenspeiler seg i sagnet som har gitt sitt navn til Gudbrandsdalen. En konge i dalen ofret sin egen sønn, som het Brand, til gudene. Derfor navnet Gudbrand.

For trønderne går det en linje gjennom Trøndelag, fra bøndenes oppstand mot Olav den Hellige på Stiklestad i 1030 og til bøndenes kamp mot EU i 1993. Forklaringen ligger i stor selvstendighets- og nasjonalfølelse, selv om det har kostet dem dyrt på alle måter, - men så betyr også TRØNDER i overført betydning: "*de som trives*". Uten sammenligning for øvrig synes Trøndelag å ligne litt på Texas: "*the lonely star state*". Begge to med et humoristisk ønske om å melde seg ut og danne eget land.

30. Hvorfor valgte trønderne en defensiv holdning ?

Til slutt vil jeg ta med et forhold som kan forklare trøndernes reaksjonsmønster, og som jeg ikke kan se er nevnt i "Liv og lagnad", hvilket jeg synes er merkelig.

Gustav Adolf besatte Jämtland og Härjedalen som følge av en trussel i en proklamasjon til de norske bønder i mars 1612, som ennå hånlige avviste tanken om å skille seg fra Danmark, og hadde gått kraftig til angrep på landområdene ved svenskegrensen. I sin proklamasjon tilskriver Gustav Adolf ansvaret for krigen på den danske kongen, "hvis mål", skrev han "var krig og blodutgytelsene, og som hadde forvoldt, truet og tvunget både hans avdøde far og ham selv til å gripe til selvforsvar". Gustav Adolf minnet nordmennene om hvordan Sverige og Norge fra de eldste tider hadde vært bundet sammen av slektskap i arv og språk, og hvordan de bånd som burde forene nordmenn og svensker tross alt var nærmere og mer naturlig enn noe som kunne forene nordmenn med dansker, og hvordan selv geografiske forhold lot til å bære vitnesbyrd om at det var skjebnens vilje at Norge og Sverige skulle være forenet. Den vidtskuende monarken oppfordret derfor nordmennene til å underkaste seg ham som deres herre og konge, og lovet å fastholde alle deres rettigheter og privilegier, og å gjeninnsette restene av den gamle adelen i Norge i deres rettmessige posisjoner. I følge Thomas Michells kilder fra 1886 fikk dette etter hvert den ønskede virkning i både Jämtland og Härjedalen. Hvorfor skulle den da ikke også få sin virkning nedover Stjørdalen? Rettigheter og privilegier gjennom adel kunne lyde forlokkende på noen og enhver, spesielt når skyldfolket noen mil på andre siden av kjølen gikk god for svenskekongen. Dette er etter min mening hovedårsaken til trøndernes defensive holdning ovenfor Mønnikhovens felttog. Det overrasker meg at dette ikke er omtalt fra trønderhold i ettertidens analyser isteden for å bortforklare begivenhetenes gang via kamptaktiske og strategiske forskjeller.

31. Fra "Sinclairvisa" av Edvard Storm

Det heter seg at Sinclairvisa var vår første nasjonalsang. Som et lite tegn på gudbrandsdølenes trang til selvstendighet og kampvilje kan trolig nest siste verset i Sinclairvisa stå:

*"Ei nogen levende Siel kom hiem,
som kunde sin Landsmand fortælle,
Hvor farligt det er at besøge dem
Der boe blant Norriges Fielde"*

31. Sluttkommentar

Gudbrandsdølenes innsats ble en viktig inspirasjon for hele nasjonen, og sagnene ble et bindeledd mellom folket. Slaget i Kringen og trøndernes møte med Mønnikhoven i Stjørdalen var på hver sin måte kun mindre enkeltepisoder i en stor politisk sammenheng. Likevel ble resultatet en nasjonal vekkelelse, og var de første virkelige skrittene mot 1814 og 1905.

REFERANSER

Rolf Rasch-Engh : Herr Sinclair drooversalten hav (1992)

Kjell Bondevik: Studiar i norsk seghistorie (1948)

H.Angell: Skottetoget - et 300-aars minde (1912)

Ivar Kleiven: Frå skotteåre (1935)

Andreas Austlid: Sinklar-Soga (1962)

J.Storm Wang: Skottetoget (1898)

Jon Leirfall: Stjørdalsboka, Liv og lagnad, Bind I (1969)

Knut Mykland: Norges Historie, Bind 6 (1977)

Diverse leksikon.